מַשְׂגֵי עֹוְרִים

ראשית השכלת החסידים בתקופת
ראדקינזאָן, ותוצאותיה בספרות
החיים, „המהלך החדש"
והבאלשעוויזם הספרתי.

מאת

אפרים דיינארד

ואת רוח הטמאה
אעביר מן הארץ
(זכריה י"ג)

בשנת מַשְׂגֵי עוְרִים למספר בני ישראל

תרע"ט

MASHGEI EVRIM
Chassidism and Bolshevism in Modern Hebrew Literature
by E. DEINARD.

דפוס מוינעשטער
1318 רחוב קארר. סט. לואיס, מא.

מַשְׂגֵי עִוְרִים

ראשית השכלת החסידים בתקופת
ראדקינזאָן, ותוצאותיה בספרות
החיים, „המהלך החדש״
והבאלשעוויזם הספרתי.

מאת

אפרים דיינארד

ואת רוח הטמאה
אעביר מן הארץ
(זכריה י״ג)

בשנת מַשְׂגֵי עִוְרִים למספר בני ישראל

תרע״ט

MASHGEI EVRIM
Chassidism and Bolshevism in Modern Hebrew Literature
by E. DEINARD.

דפוס מוינעשטער
1318 רחוב קארר. סט. לואיס, מאָ.

ראשית השכלת החסידים ברוסיא.

הנכד פרומקין — קויפמאן — אלטער — ראדקינזאָן
והמשכילים.

ותקופתו ברוסיא, אשכנז, בריטניא ואמעריקא.
ווילנא, קאוונא, פעטערסבורג, צערניגאוו, קארעליטש, וואר־
שא, קעניגסבערג, וויען, פראג, ברלין, לאנדאן, נויאָרק,
סינסינעטי ועוד ערים אחרות.

במדה אשר תופשי התורה בליטא וזאמוט היו הראשונים אשר הביאו את זרע ההשכלה וישטחוה על פני שדה תבואות דשן ורענן, והצמח הביא די פרי לנושאי אלומותיו, והזורעים, הסופרים העברים ראו לשמחתם כי לא זרעו על צחית סלע, והזרע נפל בין צעירי תופשי התורה בישיבות ובבתי המדרש. הנה ממקור אחר הֻקְרַת השכלת החסידים במערב ודרום הארץ, ממקור לא טהור באה ויזרעוה על פני אגם רפש ובצה.

אחד המשכילים הראשונים בין החסידים ברוסיא הלבנה היה, מיכאל לוי פרומקין, איש אשר כל הפוקרים התכסו באדרתו ויהיו בנושאי כליו, ואלה תולדותיו בקצרה.

בעיר קטנה „סטראסעליע״, רחוקה 84 וויערסט (קילאָ־מעטער) מעיר הפלך מאהליוו על יד הנהר דניעפער, ישב לפנים איש חסיד, ואהרן שמו, ויהי האיש אחד הבטלנים אשר לקט פתותי לחם תחת שלחן ר׳ זלמן מלאדי קדוש החסידים וראש הכת הנודעה בשם „חב״ד״, וכאשר עזב רבו את לאדי עיר מושבו לרגלי מלחמת נאפאלעאן הראשון בשנת תקע״ב, והאיש אהרן נשאר בלי „רבי״, ויאמר „אני אמלוך״, ויפרסם בין החסידים כי רבו סמך ידו עליו, ובמשך ימי המלחמה מת הרב ר׳ זלמן בדרך במלון, ויובילוהו לקברות בעיר קטנה „האדיטש״ בפלך פאלטאווא, ואז מצא עת נכונה למשוך אחריו מתי מספר מחסידי לאדי, אבל ר׳ זלמן עזב אחריו שני בנים, הבכור משה, איש יודע ספר אשר חשב כי לו יאתה לרשת כסא אביו, תחת אשר אחיו הצעיר דובער היה עם הארץ ואיש מזמות, ובדעתו כי בעיר מושב אביו לא תכון מלכותו, יען שם ידעוהו כלם, כי לא לו למלא מקום אביו, הלך למרחוק וישתקע בעיר ניעזין פלך צערניגאוו, עיר מלאה חסידים בורים אשר קראו להם

,,חסידי פולין'', תחת ממשלת רוזני טשערנאבעל מחדר אלימלך מליזענסק ורבי מאטעלע, ואחיו משה אשר ראה כי אחיו הצליח במזמותיו לשבת על כסא אביו, והוא נשאר כערער בערבה, התקצף ויעזוב את עמו ודתו, ויפתר מעין רואים, ואחיו הקדוש דובער שלח את מלאכיו לרוסיא הלבנה להשיב אליו את הצאן האובדות אשר עזב שם, וכאשר הגיעו לסטרא־סעליע, ויראו כי קם להם מתחרה במסחר, ויחר להם מאד, ויפיצו שמועות שונות אודות אהרן המולך מעצמו, כי מעולם לא היה אף תלמיד הרב הזקן, והחסידים הן ידעו כלם, כי בכלל אין תלמידים לקדושיהם, כנהוג בין רבני המתנגדים הנודעים לשם, אשר אליהם ינהרו תלמידים ,,לצקת מים על ידיהם'', תחת אשר החסידים הולכים למשכן הצדיק רק לצקת יין שרף אל פיהם, ולפי דעת קדושים (נחמן מבראסלוב בעל לקוטי מהר''ן) גם זאת תורה היא, ,,ונחוץ ללמוד איך לשתות'', ואם כן, איך יכל אהרן מסטראסעליע להתחרות עם בן הרב הקדוש מרחם, והמלאכים הלא הביאו מכתביהם מאנ''ש כי כלם נתנו את העטרה על ראש היורש מניעזין, ובכל ערי ממשלתו כבר קצבו ,,מעמד'' שנתי בעדו ובעד משפחתו הגדולה, והמון החסידים המתגוררים סביב שלחנו *), עד אפס מקום לסוחר אחר, ובלי עמל רב הצליחו לגרש את ,,ירבעם'' מארץ ממשלת ,,רחבעם'', ואהרן הקדוש נשאר כזנב בלי חמור, מאין נוהה אחריו, מלבד איזה חסידים אשר התלקטו במאהליוו ויבנו להם בית מדרש או ,,שטיבעל'' בשם ,,סטראסעליער'', והוא האחד בכל הארץ, ולהצדיק העקר הזה אין יורש זכר מלבד בת ושמה ,,ראדקע'', ולראדקע שני בנים האחד יודע תורה הלך לשבת בירושלם, והשני בור ועם הארץ, איש תככים ומזמות, מיכאל לוי שמו, היה למשכיל, ובהיותו חסיד על פי הירושה, ומשכיל מבית מרזח... והשכלה, אשר ,,טועמיה חיים זכו'', אמר ועשה את החסידות וההשכלה למקור מחיה, ותהי ראשית מעשהו לבדות איזה שקרים והוללות ויכתבם בספר

*) כל הענין הזה נמצא אצלי בכ''י אשר העתקתי מכ''י דר' יעלעניק הנמצא באוצר ספרי ביהמ''ד לרבנים בוויען, ואיזה ענינים נמצאים גם בכ''י באוצר ספרי העיר נויארק תחת יד ה' פריידוס.

בשפת עלגים ויקרא את שמו „קהל חסידים", ואף כי על פי חקי הצענזוריא ברוסיא אסור היה להדפים ספרי חסידים וחסידות, ומה גם ספורי הבלי קדושיהם עד ימי אלכסנדר השלישי, עד כי אסור היה להדפים אף את ספר הזהר, עד אשר התירו המבקר המומר ה' רפפורט בפעטערסבורג במחיר שמנה מאות רובל, אשר קבל מהמדפיסים בווילנא, בכל זאת הצליח להדפיסו בווארשא בלי רשיון הצענזור, בהשתדלות חסיד סוחר בספרים — אשר שלם אחרי כן מחיר יקר בעד חסידותו, כי עטרוהו בעטרת „ראש ישיבה" בבית הכלא למשך שנה תמימה.

והחסידים אשר היו רעבים וצמאים לספורי הבלים, והספר הקדוש „שבחי הבעש"ט", הלא היה יקר מאד במציאות, וע"כ קנו את „קהל חסידים" לרבבות, ומיכאל לוי אסף כסף רב, וינחל גם כבוד חסיד ומשכיל מאת כל „חתן לתרבות רעה" במחנה „אנשי שלומנו", עד כי הדפיסו שנית בלעמבערג ויחלקהו לחוברות, ולכל חוברת קרא בשם אחר, וממכירת הבליו החל לסחור בספרים, ומאין יכולת לחיות חיי הפקר בשבתו במקום אחד, החל לנסוע אל השוקים (ירידים), בערים שונות, ובימים ההם נודעו לשם, ימי השוק הגדולים בזעלווע, פאלטאווע, גראמניץ, ניעזין, ראמען ויארמליניץ, מלבד ניזני נאווארגאראד, ואל השוקים האלה נסעו לא רק סוחרים גדולים לקנות ולמכור, אך גם חכמי חרשים „בחכמת היד", אומנים אשר הצטיינו „במעשי אצבעותיהם" עד להפליא, ומדוע יפקד שם חכם הרזים כמיכאל לוי ביניהם, ויסע וילך גם הוא לירידים קטנים וגדולים, ובערים אחרות עמד רק לנוח ולאסוף כסף ממסחר אחר, סחר שדכנות, וכל חלקה טובה אשר מצא לטוב לו לקח לעצמו, ויודעיו מספרי תהלתו בקהל חסידים התפארו בו, כי בעת ההיא אשר „האצילות" ישבה עוד על גפי מרומי קרת כבר היה החסיד המשכיל מיכאל לוי פרומקין דעמאקראט גמור ולא חש לאצילות אבי זקנו, ויקח מכל הבא בידו, בתולה או בעולה, אלמנה או גרושה, בת עגלון או שומרת יבם, אם רק כסף בצלחתה, וברגע אשר הריק את אמתחתה ותהי עניה, הלך לו לעיר אחרת לבקש עשירה ממנה, והאלהים השומר רגלי הסידיו תמיד שלח לו את מלאכו לבל ילכד בפח השוטרים

מגיני ארץ, ולא אנה לו כל רע, ויהי בכל דרכיו משכיל ומצליח, אך לאסונו קרה לו מקרה לא נעים פעם אחת, בנפול תרדמה על השוטר ממרום, ושוטר אלכסנדר השני בא וימלא מקומו, ויתפשהו בצערניגאוו העיר. היושבת על נהר סאז, וישימהו במשמר.

בבקר יום בהיר אחד בשנת תרכ״ז, ואני יושב אל השלחן לאכול ארוחת הבקר, והנה הרב מטעם הממשלה ה׳ אפרים פריידין בא אל ביתי, ויבקשני ללכת עמו לרחוב בדבר נחוץ לו מאד, ובצאתי עמו החוצה, שאלני אם נודע לי איש אחד בשם מיכאל לוי פרומקין, ואני אמרתי לו, כי ראיתיו פה זה לא כבר בלכתו למסעיו למכור את ספרו הקדוש „קהל חסידים״, וה׳ פריידין ספר לי, כי האיש הזה הוא עתה פה אסור בבית כלא, יען שלש נשים מערים שונות אשר נשא, ויגנוב את כספן וימלט, הלכו לבקשו, ובדרך פגשו אשה את רעותה, עד אשר נודע להן, כי בצערניגאוו הוא, ויתנוהו במשמר, והנה הוא יושב פה זה שבועיים, ובית המשפט מחכה עד אשר תבוא עוד אשה אחת מערי השדה, (קאזעליץ). ועתה כאשר הביאו את הדעמאקראט הנכבד הזה לבית המשפט, השמיע באזני השופט, כי בהיותו יהודי אין בזה כל חטא לפי תורת ישראל, אשר מעולם לא אסרה לקחת נשים רבות, ועל פי חקי רוסיא, הן לא התערבה הממשלה בעניני הדת, כי גם המחמדים יקחו להם נשים רבות, ובכן לא ידע השופט (ה׳ פאדאלסקי) מה לעשות, וישלח לקרוא את הרב מטעם הממשלה לחות דעתו מה לעשות עם האסיר, „והרב מטעם״ הזה לא ידע בתורת ישראל מאומה, בהיותו בן חסידים מילידי העיר, ובבית מדרש הרבנים לא למד, מלבד בבית הספר להממשלה בעל ארבע מחלקות, ועל כן בקשני ללכת עמו לבית המשפט, אחרי הגידי לו מה לענות לשופט, כי ירא פן יכשל בלשונו, או נחוץ יהיה לו לשאול ממני עוד איזה ענין אחר, וכן ענה להשופט, כי על פי תורת משה אין איסור בדבר, מלבד על פי תנאים ידועים, והיהודים באיירופא קבלו עליהם חרם רגמ״ה, ועתה על האסיר לתת ספר כריתות לכל נשיו. ובכן צוה השופט להוליך את האסיר בלוית שני שוטרים לבית הרב, ואנחנו כלנו שבנו מבית המשפט לבית הרב ר׳ פרץ — הרב הדתי, ועוד ביום ההוא בשעה החמשית כבר

שלח מיכאל לוי את כל נשיו, ויהי חפשי ללכת ללכוד צפרים חדשות, וכן עשה באמת, כי מהר כרגע לצאת את העיר, ובערב בבואו בעגלתו עד המעברה לעבור את הנהר סאז במרחק שבעה קילאמעטער מן העיר, התנחם על עזבו את העיר בדד וגלמוד, וישב אל העיר, ומבלי כל עמל לקח לו רעיה... בלילה ההוא וילך לדרכו שמח וטוב לב, ובכל מקום בואו נשא את השכלתו בימינו וחסידותו בשמאלו, וצעירי החסידים אשר נלאו נשוא עקת הוריהם המתחסדים, ויאמרו לחיות חיי הפקר על חשבון ההשכלה, נהו אחריו ויהיו תלמידיו ברוח, ויוסף להדפיס ספרים לבהלה בטעם, „תולדות חסידי חב״ד״ אשר כתב במסירת הקולמוס, אחרי אשר הוא עצמו לא ידע תפוש עט בכף, וכן כתב את כל ספריו עד יומו האחרון בידי זרים, כרוב ראשי אבות החסידים, מן הבעש״ט עד דוד מלך ישראל — מטאלנע. ויהי מיכאל לוי פרומקין לסמל ההשכלה והחסידות, בהראותו כי כל ספורי הבלים הכתובים בשבחי הבעש״ט ואשר בדא הוא עצמו מלבו, וכל ספורי נשים זקנות אשר יספרו החסידים בעל פה, איש איש על רבו וקדושו, כל אלה אינם כפשוטם חלילה, רק רעיונות נשגבים ופלוסופיא ג ב ו ה ה מעוטפים סחבות כחרצן בתוך הזג, והאלהים בזיטאמיר שלח את מלאכו לפניו, ויהי לרוח שקר בפי חסיד משכיל אחר, אליעזר צבי הכהן צוויי־פעל בן החסיד הבטלן הנודע במאהליוו בשם „המשתין״, אשר כתב את ספרו „שלום על ישראל״ במחיר שני אלפים רובעל אשר שלמו לו החסידים *), ויהי למגן ומחסה לתעתועי החסידות, אף כי המשכילים כבר מלאו שחוק פיהם על ספרו „מינים ועגב״ ויכנוהו בשם „מינות ועגבים״, ומבלי מתנצל אחר טוב ממנו, היה למשל בפי החסידים „כי באין דגים גם שרץ המים דג הוא״, ויהי להם צווייפעל ליוחנן המטבל,

*) כן הוכיח המשפט כאשר נקרא להתיצב לפני הגענעראל גור־בערנאטאר בקיעוו, מטעם המבקר אשר נשא משרת „יהודי מלומד״ ה׳ פיאדאראוו — מעתיק ס׳ ירושלם להרמב״ן לעברית, כנודע אז לכל אשר שמעו את דבר המשפט ההוא, פיאדאראוו זה המיר דתו, ויהי אה״כ למבקר ספרי ישראל בווארשא.

ומיכאל לוי המפיץ תורתו בכל הערים והירידים לפאול הקדוש, וצעירי החסידים, תחת „זמירות הרבי" החלו לזמר שירי וואלף עהרענקראנץ (וועלוויל זבארזער) בכל עת מצוא. זה האיש וואלף — אשר פגשתיו פעם אחת בקאנסטאנטינאפאל — הי חיי הפקר ושכרות, אבל כל שומעי זמירותיו התענגו על מהתלותיו אשר הדפים אחרי כן בספריו „מקל חובלים" ומקל נועם, ורוב מהתלותיו כוננו נגד החסידים וקדושיהם, ויהי לאופן השלישי במרכבת ההשכלה החסידית, ובין צעירי החסידים בצערניגאוו שמעתי בפעם הראשונה שיר עגבים מגואל אשר יחסוהו לבן זאב, ועוד שיר נאלח מיוחס לאב"ג, אשר הפיץ את השכלתו ראשונה בברדיטשוב בירת ממלכת החשך, ובהיותו חסיד מלידה ומבטן, לו הכבוד לשבת עתה בגן עדן בסוד תלמידיו אשר עטרוהו בעטרת משורר שיר כסילים על עלמות שיר..... ועמו נשלמה המרכבה על ארבעת אופניה.

סוף סוף הורה הנסיון לגבורינו המשכיל החסיד והדע־מאקראט כי מסחר עלמות תופפות ומעשיות מקדושים לא יתעשר, ויהי לסוחר בניר, ולניר סגולה יקרה להעשיר את בעליו, אם רק ידע סוד עושר הבאנקירים, אשר כל עשרם הוא על הניר, ויהי גם הוא לבאנקיר, הלוך ונסוע ומוכר שטרי באנ־קים פרטים ושטרות הממשלה אשר עשו ידיו, אפס לדאבוננו הלך השטן אחריו על כל מדרך כף רגליו, עד אשר הובל אל המקום הנועד לו על פי מזלו הרע — ביתה האסורים, פעם בהוראדנא, פעם בווילנא, ופעם בפעטערסבורג, ויען כי על פי חקי רוסיא לא יכל עוד להשיג תעודת מסע מעיר מולדתו, ובארץ ההיא נקל היה לסובב בערים בלי טלית ותפילין, אך לא בלי תעודת מסע, כי על כן מצא לו מזמה חדשה, וילך לבעססאראביען, ובעיר קטנה אונגעני על גבול רומעניען סוחרים בני ברית אשר יעבירו נוסעים בלי תעודות מסע מעבר לגבול, ותעודות מסע נכונים בידיהם תמיד למכירה, ויקן לו הבאנקיר שלנו, גם הוא אחת מאלה, על שם קויפמאן, ויהי שמה בחלקו, אפס בעברו דרך קאמעניץ פאדאלסק, בא השטן ויתחפש בשמלת פקיד הפאליציי וימצא כי תעודת מסעו היא מזויפה, והוא, הבאנקיר עצמו לא ידע כי רמוהו, יען לא ידע קרוא רוסית, ויודה לאלהים חסדו כי פדה את נפשו בבאק־

שיש, ולא הביאהו לבית כלא בזכות זקנו הקדיש, ואחרי כן קנה עוד איזה תעודת מסע, ושם חדש קרא לו „ראדקינזאָן", ויהי סוחר בשמורות, גורלות, שטרי פטור מעבודת הצבא, ובכל הבא בידו באיסור אם לא בהיתר, ובין כה נתפש ביד הפאליציי בפעטערסבורג, ולא יען כי אכל כזית בלי נטילת ידים, ויזמן לו האלהים שתי רגלים קלות כאילות, ויעזוב את הפאליציי וכאפרו לאנחות. וילך לדרכו נתפש עוד פעם בהור־ראדנא עם שטרות מזויפים, וגם שם בא השטן לעזרתו וימלט לווארשא, ובין כה הספיק עוד ללכת ולשים משכנו בקאניגס־בערג, ויהי לעורך מכתב עתי „הקול" להיות לפה להסאציא־ליסטים העברים, וה' נאוואכאוויין, וה' ראבינאוויין (או"ר) היו לו לעורכים, וליליענבלום היה לו לעוזר מאדעססא, בהאמינו כי ראדקינזאָן יהיה לרעפארמער בישראל, כי לא ידע מי הוא, ולא ראהו מעולם, ואולי ראהו בסתר מבלי אשר ידע איש מזה, וכי יתראה ראדקינזאָן בחוצות אדעסא, לא שמעתי מעולם, אבל ללשכה השחורה בעיר ההיא עינים בהירות ופקוחות הרואות גם בחשך, ואני שתום העין, הן עמדתי גם שמה מחוץ למחנה, ולא יכלתי לדעת כל מסתרי הלשכה.

ויהי בשנת תרל"ז ואני בווארשא, ובבואי לראות את פני ידידי הסופר אברהם צוקערמאן, — סוחר בספרי השכלה וסוכן „השחר", שאל בעצתי, אם נכון הדבר בעיני כי יתעשר, יען האלהים הביא מטמון לפניו, אך לא יאמין בעצמו אם יצלח בשלחו את ידו לקחת את האוצר אשר הציע לפניו אחד מגדולי ישראל, נכד אחד הקדושים בארץ, ואף כי מעולם לא שמע את שמו, והאיש הבטיחהו כי ירויח למצער שמונים אלף שקל בכל שנה, אם ישתתף עמו להחל תת מכתב עתי עברי, מקדש להסידים ולהתנצל בעד מפעלות קדושיהם. מכתב עתי שבועי, אשר מחירו יהיה ששה רובל לשנה, ולא יגש אל המלאכה טרם יהיו לו חמש עשרה אלף חותמים אשר ישלמו את כל הכסף מראש, והדבר נקל מאד לעשותו, יען היא נכד אחד הקדושים וכל החסידים יכרעו לו ברך, וברגע אשר ישלח עלה למבחן לכל קצוי איירופא, ימטירו עליו זרם זהב וכסף, אך הוא לבדו לא יוכל עשוהו מחסרון כסף ומהוסר רשיון הצענזוריא, יען ראש המבקרים ה' פיאדאראוו שונא את

החסידים, מלבד אשר לא יוכל לקחת לו לבדו את הכבוד הגדול להיות עורך מכתב עתי עברי באין סופר אחר עמו, וה׳ צוקערמאן האמין בכל הגוזמאות האלה, אך לבו פחד פן לא תעכל קיבתו אושר פתאם כזה, ובהביטי בעין חמלה על תמימות אוהבי זה, שאלתיו במנוחה מי הוא ההולל אשר ספר באזניו הלום נעים כזה, ענני: מיכאל לוי פרומקין: — אם כה הוא, עניתיו, אל תתן אותו לדרוך על סף ביתך עוד הפעם, ולא תלוה אליו בלכתך ברחוב העיר, פן תגוף רגלך בהתחברך לנבל כמהו, וכל יודעיו אשר יראוך הולך בחברתו, יחשבו כי כמהו כמוך, הרף ממנו ואל תדבר עמו מטוב עד רע״. אך ה׳ צוקערמאן לא יכל להתאפק, ויתראה עמו שנית, ויספר לו את כל הדברים אשר דברתי באזניו, אך ר״ז לא יסף לבוא עוד אל ביתו.

בעת ההיא בא הסופר ה׳ זאסניץ לווארשא למכור את ספרו „אכן יש ד״. זאסניץ היה איש מלומד, תם דרך וישר לב, חסיד מאמין בקדושים, אף כי חפשי בדעות, שני הפכים במוח חסיד מבטן, ובהיותו מלמד כל ימיו ויושב בעיר קטנה — בירז פלך קאוונא על גבול קורלאנד, ולא ידע את התבל ותהפוכותיה, כי על כן קרא את ספרו בשם אשר היה לו לחגא, וכל החרדים היו נכונים לנקר את עיניו בהראותם עליו באצבע, כי זה הוא האיש האומר להוכיח כי אכן יש ד׳, כמו אין אלהים בארץ עד היום זולת אותותיו ומופתיו, ומאיזה בתים אשר הביא את ספרו למכור גרשוהו בחרפה, באלה וקללה, ויהי האיש עני ואביון מכתת רגליו כל היום, דופק על הדלתות, ויהי אך שמח בהמצא לו קונה אשר שלם לו 25 קאפייק בעד הספר. ויהי בהודע למיכאל לוי כי ה׳ זאסניץ הוא סופר ומלומד, וגם חסיד מלידה ומבטן, ויבוא אליו וידבר אל לבו, כי יהיה לו „לשותף״ תחת צוקערמאן אשר אבד באשמתי, ויהי באחד הימים פגשתי את ה׳ זאסניץ ברחוב העיר, ואעיד בו כי יברח מפני ההולל הלז, אבל הוא ספר לי, כי בכל הפצו הטוב לא יוכל לעשות זאת עתה, יען כבר עבר המועד, אחרי אשר כבר הכין עלה גדול למבחן, והעלה נמצא כבר ביד הצענזור, ובכל אשר הוכחתי לו, כי הדבר איננו תלוי בהמבקר, אחרי אשר לתת מכתב עתי נחוץ ראשונה להשיג רשיון מפעטערסבורג, והמבקר יוכל לתת רשיון רק על ספר או עלה

מיוחד, אך כל דברי לא הועילו, וטרם נפרדנו, אמרתי לו כי הנני מקוה כי לא יארכו הימים, וראדקינזאָן יתנפל עליו להכותו, בהיותו שותה שכור כל הימים. ויהי אחרי עבור חמשה ימים, והנה זאסניץ בא לבית צוקערמאן,, ואני לא הייתי בבית, וישב ויחכה לבואי, ויהי בשובי מן הרחוב, ענה ואמר אלי בעברית: דיינארד! דבריך עשו פרי.

— ומה הדבר, שאלתיו. מה קרה?

— — פשוט, לפני שלשה ימים, בא ויתחנן אלי לתתו לשבת בחדרי אחרי אשר אין לו במה לשלם לבעל מלונו, אני נתתי לו הרשיון, וילך ויביא את חפציו לחדרי, וכפי אשר הבנתי התגנב מבית המלון מבלי לשלם, מפתי אכל בחדרי, וגם איזה מטבעות כסף לקח ממני, וינחמני כי בעוד מעט הלא אתעשר בגללו. ואני הפתי האמנתי לכל שקריו, והיום שב מן הרחוב שותה שכור ויתנפל עלי להכותני, וידרוש ממני כסף, ובאמרי אליו כי כיסי ריק, רין החוצה, ויקרא, כי הוא הולך אל הפּאָ־ליציי להלשין עלי, כי הנני יושב בווארשא בלי תעודת מסע. ואני נחמתיו כי יפחד ר"ז עצמו ללכת אל הפאליציי, אחרי אשר לא נעלם ממנו, כי אם רק יזכיר את שמו, אז יתפש ביד כרגע, וכן הלך ה' זאסניץ ויספר את הדבר לה' חז"ס בעל הצפירה, אשר הוא, (זאסניץ) היה סופרו התמידי, וממני בקש ללכת אל הצענזור לבקשו, כי לא יתן רשיון להדפיס את „העלה למבחן" וכן עשיתי, ור"ז לא אחר לבקש את ה' פעא־דאראוו לתת להעלה לראות אור, ופ. השיב לו את העלה בלי רשיון ויגרשהו מביתו, ובין כה, קרה לר"ז מקרה לא טהור אחר ברחוב העיר.... ואחד השוטרים בא לבקשו ולא מצאהו בביתו, ואחרי בואו, כאשר הגידו לו כי הפאליציי בקשה קרבתו, חשב מחשבות וימצא כי לא ישבע רב נחת בקרבתה, וילך ויעלם.

להוסיף השכלה בין החסידים, החל ר"ז לתת מכתב עתי הדשי סאציאליסטי בשם „אספת חכמים", מלבד „הקול" השבועי, והכל במסירת הקולמוס, גם בהפאליציי בקעניגס־בערג היה לאורח תמידי, כמעט אזרח, ושמו הולך הלוך וגדול בשתי הארצות השכנות רוסיא ואשכנז, ויהי אהוב לשני בתי הפאליציי, עד כי סוף סוף עזב גם את קעניגסבערג לאנחות עם שוטריה מזועזעיה, וילך לברלין ולייפציג, ושם מצא תומך

ועוזר לתקוניו בדת מידי הפראפעסאר פראנץ דעליטש, ובעזרתו החל לתת מכתב עתי גדול בשם „החוזה״, בברלין, וראשית מעשהו היתה להעתיק את הספר האשכנזי הנודע „רבי ישו הנוצרי גענאנט יעזוס קריסטוס אויס נצרת״, וכן הדפיסו בכל עלה, אפס אחרי אשר כל הקוראים עברית החלו לזרות פרש על פניו בעד העתקת הספר ההוא, אסף את ידיו, והעלה נאבד מן העולם אחרי עבור איזה ירחים, ויעזוב את ברלין, וילך לפראג ולוויען, ושם החל את עבודתו לטובת הצורר רוהלינג מפראג, כאשר הוכיח הרב דר׳ בלאך במכתב עתו „עסטרייכישע וואָכענשריפט״ בעת ההיא, עד כי נאלץ לעזוב גם את עסטרייך, וישם פניו אל „המשלחת״ בלאנדאן.

צדק לפניו הלך בדרכו על אדמת בריטניא, והמשלחת קבלתהו כאזרח נכבד, ותשם על שכמו עבודה נכבדה, נחוצה למטרתה, לכתוב ספר מיוחד נגד מצות „תפילין״ בשם „תפלה למשה״, במחיר תשעים לטרא שטערלינג, אחרי אשר נוכחה, כי מחברתו „מצת מצוה״ נכתבה לפי רוחה וטעמה, ותתמכהו בכסף, ובעת ההיא באו עוד שנים מחברי המיססיאן ללאנדאן בטענות ותביעות לתת להם משמרת פקודה בהנהגת המשלחת. האחד היה פרידלאנדער אשר ישב ימים רבים בירושלם ויכנה את עצמו בשם „ראבינער מאזעס״, והשני דר׳ בן ציון מאדעססא, חסיד יליד ברדיטשוב, וראדקינזאָן היה להם לראש ומנהל, ויריבו כלם את המיססיאן באמרם כי להם יאתה המלוכה, אבל המנהלים שטערענבערג, דאווידאוויטש ובערגמאן והבריהם הזקן מהם ולא נתנום לגשת אל האבוס, אף חדלו משלם להם את משכורתם, עד כי נאלצו לעזוב את לאנדאן, הראשון מהם היה פרידלאנדער, בא לנויאָרק בידים ריקות, וברגע הראשון לא מצא לחם, אחרי אשר המשלחת הלאנדאנית רדפה אחריו, ואחרי עבור שנים שלשה שבועות נפל חלל רעב בחוצות נויאָרק, בראשית תרמ״ט, ובשבוע ההוא בא גם חברו ואוהבו מיכאל לוי ראדקינזאָן וימלא את מקומו. אבל ר״ז היה ערום ממנו ותחת לפנות כרגע להמיס-סיאָן, פנה אל הרעפארמים, אף כי המסית וואלף לוקי כתב לכבודו מאמר יפה מאד במ״ע „עדות לישראל״ אשר הוציא לחשך באלפרעד סענטער (בקרבת נויאָרק, רישום בספרי „ספרות ישראל באמעריקא סימן 364) ועלי האמלל שפך כאש המתו

ויכנני בשם „אוכל מיססיאנערים״ *) ועוד שמות חרפה אשר אחשוב לכבוד לי. הרעפארמער הראשון אשר הושיט לו יד עזרה, היה הדר׳ גאטהייל, אשר האמין לתמו במכתבים מזויפים מאיירופא אשר הראה לו. אפס אחרי אשר בקשני לבוא אליו ולספר לו עלילות ראדקינזאָן, הסתיר פניו ממנו, ורק בנו ריכארד גאטהייל לא חדל מהאמין בכל שקריו, וכאשר נודע לו לריכארד גאטהייל, כי כתבתי מאמר ראשי „בהלאמי״ בשם „אספרה כל עצמותיו חרה אפו בי, וישלח אלי מכתב ויהלך עלי אמים, כי יביאני בפלילים לפני שופטי הארץ, ולא ידע, כי תחת להפחידני נתן שמחה בלבי, ובכן עניתי לו כי הנני שבע רצון אם יעשה זאת, ועוד יותר מזה, הבטחתיו כי הנני נכון לשלם לעורך הדין אשר יועיד בעד רז׳, ואני אקרא רק בשם הקאנזול הרוסי, ואולי גם האשכנזי להעיד עדותם, ואמנם השד לא נורא היה כאשר אמר, ואימתו לא הבריחה אף זבוב מן הקיר, ואחרי אשר נוכח כי ממשפט כזה לא ינחל כבוד רב, אסף את ידיו, ורז׳ פנה לסינסינעטי, והדר׳ וויים קבלהו בזרועות פתוחות, ויפתח לפניו את שקו, ויציגהו לפני תלמידיו אשר לא ידעו קרוא את המחברת „תכונת רוח הישראלי״, ומה גם הדר׳ וויים עצמו אשר לפי הנשמע האמין בקדושת כתבי הקדש, ואיך יכל לקרוא בלב שקט „כי ראש אומתנו אברהם אבינו היה לכנען נבזה, ובעד בצע כסף מכר את שרה אשתו לאבימלך״ ככתוב מפרש במחברתו הנז׳ של ראדקינזאָן, דבר אשר גם המיססיאָנערים האומרים כי יאמינו בתורת משה, לא יכלו לשמוע נבלה כזאת, נוספות על כל הנבלות אשר הקיא במחברותיו הקודמות לה, ובכל כתבי העתים אשר הוציא לחשך — אף כי בידי זרים, ואם יפלא עוד בעיני כל איש יהודי, כי אש קדחה באפי בראותי זאת,

---

*) ראדקינזאָן עזב אחריו תלמידים לא מעט, אף כי לא יתימרו בכבודו, מלבד נער הולל אחד מאה״ק — אשר אולי הוא קרוב אליו ממשפחתו, ר. א. מ. ובמאמרו „בהתרן״ החדשי שם עטרת קוצים לרבו — אשר לא ידע פנים אל פנים, ולולא ידעוהו לנער נער, יכלו הקוראים להאמין, כי היה עוזר לראד־קינזאָן במ״ע „החוזה״ או כתב בעדו את המחברת „תכונת רוח הישראלי״ (נויאָרק תרמ״ט).

ועל כן הייתי למפגע לו בכל אשר יכלתי. ופתאם שמענו כי רז׳ עמס על שכמו עבודה הראויה לחכם גדול ומופלג בתורה, ובזור זה אשר התפאר לפני הרעפארמים כי יודע תורה הוא, האמינו לו כי יגזור את „התלמוד״ לגזרים ויעשה ממנו כלי הפין ומטעמים לפי רוחם, ומעתיקים לאנגלית נתנו לו. ולנתח את התלמוד לנתחיו, אשר לא ידע מעולם אף לקרוא בו בלי נקוד, אנה אלהים לידו מטמון יקר, יונה צלויה עפה אל פיו בלי כל עמל.

שלשה מומרים צעירים באו בעת ההיא מאיירופא לנו־יארק, האחד מהם הלך למישיגאן ללמוד תורת בן מרים למען יהיה להם לכהן, (הוא אשר התודה אחרי כן במ״ע „הלאמי״). ושנים מהם היו לאנארכיסטים וסופרים זארגאנים, והאחד מהם דוד אפטייקער, אשר ידע עברית, וגם הדפים מחברת בעברית וזארגאן, ויהי גם למלמד בת״ת בנויארק, התמכר לראדקינזאן בן אמונתו, ובמחיר שמונה דאללאר לשבוע עבד בביתו לנתח את התלמוד ולכתוב הערותיו, והרעפארמים הדפיסו את „התלמוד״ ההוא על הוצאותיהם, וגם איזה נוצרים עמדו על ימינו. אחד המעתיקים היה הגאון לעאנארד לעווי, אשר היה אז סגן להמטיף קרויזקאפף בפילאדעלפיא, אשר ידע את התלמוד כפאבעדאנאסצאוו בשעתו, ורק הדר׳ קויפ־מאן קאהלער התנחם על מעשהו, וינער כפיו מתמוך ביד ראדקינזאן, יען האיש הוא יודע תורה, ובראותו את עמי הארצות, והנתוח אשר נתח בו כהיט אמן, הודיע גלוי לעין כל, כי נחם על הסכמתו, וגם הסופר י״ד אייזענשטיין לקח לו מועד לכתוב נגדו מחברת מיוחדה, אף כי ידע, כי אין אומרים בקרו... המומר השלישי, אשר זכה להיות עורך מ״ע זארגאני ליראים בנויארק, עשה נבלה נוראה שלא נשמע כמוה בישראל, נבלה גדולה יותר מפלגש בגבעה, ובידעו כי לא ינקה רע, הלך ויחנק... כן יאבדו.

ידעתי כי רבים יתפלאו עלי, כי הארכתי לספר תועבות הלל רשע אחד, תחת אשר לא הסרו בעמי רשעים גם בלעדו, ומי ילך לאבד עת וניר לדבר אודותם, אבל מטרתי היתה לא רק להשמיע מי היה בן ראדקי, רק להעיר לב דור הבא על ההזיון המוזר הנראה עתה לעינינו, ואם איש לא ישים לב לתת לו פתרון נאמן עתה, הנה ישאר דור יבוא נבוך מבלי

דעת מקור החזיון, ומי יודע איך ישנו פניו, איש איש לפי מערכי לבו, והאמת תהיה נעדרת, כאשר קרה כבר למקרים רבים כמו אלה.

ימים רבים ישבו החסידים באשמנים. קדושיהם התישבו רק בערים קטנות רחוקות מאלהים ואדם, ומעולם לא מצאנו אף אחד יושב בעיר גדולה, מפחדם מעין הרע, שמה בערי מצער התקבצו החסידים כאל חור לעכברים, שם דגרו ביציהם, מכוסים בערפל, ואין איש אשר התאמץ להביט על מעוריהם ואף להציץ בין החרכים, לא ידעו ולא חפצו לדעת מציאת הספרות החדשה, לא ידעו ולא שמעו כי סופרים נודעים לשם כתבו אודותם או מלאו שחוק פיהם על הבליהם, כי מה להם ולערטער, ריב"ל, פערל, מיזים, אב"ג, רפ"ם ועוד כאלה, ובכל העת קנו להם רק סנגור אחד, את אליעזר צבי הכהן צווייפעל בזיטאמיר, ואת הצורר הנודע בראפמאן בפעטערסבורג, אשר נשאר נאמן לקדושו, אף אחרי אשר המיר את דתו ויהי ערינו (כאשר הוכחתי במ"ע „עברי אנכי" בשנת תרל"ו). החסידים לא הביטו און בנפשם, אם תשעים ממאה מיססיאנערים היו מבניהם אשר יצאו לתרבות רעה בעון הבליהם, ולהם לא נגע הדבר עד שנת תר"ן, שנת הרת „המהלך החדש, העברי החדש והסגנון החדש", ובשנה ההיא, כסער קטב יצאה החסידות מאגם רפש הגדול אשר שכבה שמה למעצבה יותר ממאה שנה, ותהי לרוח זלעפות, וכהר פרצים התפרצה ותפיץ להבות אש ותמרות עשן, לפידים ועשן קטרת תועבה, עד כי כמעט נהפכה כל היהדות החסידית לבית משוגעים גדול בתגרת ידי מחנה הוללים אשר התפרצו ממסגרותיהם, כמו נפתחו כל הכלובים בגן החיות ברגע אחד, וברגע ההוא יצאה תקופה חדשה מבטן שאול, היא התקופה הרביעית במחלת הרוח אשר פרצה ביהודה מימי המקובלים הראשונים בימי אבולפיא, שבתי צבי, יעקב פראנק והבעש"ט. ועתה ראד־קינזאן אבי המהלך החדש, והוא אבי התקופה הזאת ומחוללה, ותלמידיו, — בכונה או לא, כלם מחקים את מעשיו והוגים בתורתו, אשר הרחיבוה וילבישוה עוד מחלצות „מודרוניות" כיד הקאצאפיזמוס הטובה עליהם. ראדקינזאן אביהם החל את תקופת עבודתו בספורי הבלים, „קהל חסידים" „עדת צדיקים" ארבעה מטיבי לכת, שקרים נסים ראוים לבטלנים

בורים ונשים זקנות, ובמשך הימים בהפצו להפיץ השכלה בין חבל חסידיו, החל להיות „מודרוני" וישנה את פני הבליו, ויקרא להם שם מודרוני „תולדות חב"ד" וכו', ותואר „מודרוני" אצל גם על הדפסת הספרים עצמם, למען יתראו כספרי השכלה, חסידות לפי רוח העת, ואחריו באו תלמידיו אברהם כהנא „בתולדות הבעש"ט" ולא הוסיף אף לא גרע מאומה מהכמת רבו, רק „הפירוש המדעי" על כתבי הקדש אשר בו דגרו ביצי צפעונים שונים, פלוסופיא מזויפה, חסידות הוללה ומיטהאלאגי זוללה, בתבנית ותכונת פירושיו של „בן אמוזג". פירוש מדעי על כה"ק ושבחי הבעש"ט יש להם ערך כהרעפארם של החסיד יוסף ראבינאוויץ מקישינעוו, אשר, אחרי אשר המיר את דתו, וייסד את „ישראל החדש" או העברי החדש, פתח את ספר התורה לעיני כל העם, ועליו הניח צלב בעל ארבע קצות, למען יראו כי תורת משה, והבלי בן מרים אחת היא. חסידות והשכלה, אש ומים, שלובי זרוע יצאו במחול, ואם המומרים ראבינאוויץ, פרילוקער וגארדין לא הצליחו לברוא תקופה חדשה, אבל הארס אשר הפיצו בדרום רוסיא, בין חסידי פולין קטן ובעסאראביען נבלע בדם צעירי החסידים, ומצד השני צצו חסידים ציונים, אשר לקחו להם את הלאמית למחסה כזב, כי יתכן להיות יהודי לאמי, אף בלי כל דת אחרי אשר להיות יהודי — נוצרי כיוסף ראבינאוויץ, זהוין למצער להאמין בדבר מה, ולהיות אידעאליסטים כגארדאן ופרילוקער ללבוש בקיץ אדרת שער מעשי ידי כפרית רוסית, ונעלי מהצלאות של קנים, ולבוא עירה יעלי־סאוועטאגראד בבגדי כבוד כאלה, למען הראות כי יתכן לברוא קאצאפ עברי מהומר חסיד משכיל, אידעאליזמוס כזאת לא נעמה לחיך בעלי „המהלך החדש" ויבראו להם „עברי הדש", גולם של ניר, ויתנו בפיו פסת ניר כתוב בשפה חדשה, ואף ארטהאגראפיע הדשה בדאו למענו, ויאמרו אלה יהודיך ישראל, כתבנית אשר הראה להם, ראדקינזאן בשפתו, מעשיו ודעותיו, ובזאת יתפארו עתה, כי בראו תקופה הדשה בספרות ובחיים, והתקופה, היא באמת התקופה הרביעית במחלת הרוה אשר חלו בה המקובלים הראשונים לפני שש מאות שנה ,ומי יודע מתי נרפא ממנה, אם לא יבוא רופא חכם לשנות פני המחלה או לווכחידה כליל, הערצל שני נחוץ לנו לברוא

תקופה יותר חדשה, אשר תגרש את התקופה ההוללה היושבת עתה לכסא, תקופת המהלך ההדש לפי תורת בן רדקי וטעמו. הנה כי כן חשבתי לי להובה לתת מושג אמתי לכותב קורות ישראל בתקופה הזאת אשר ראוה עיני מיום גוחה מבטן תהו, וידעתי גם את מחוללה פנים אל פנים, וידעתי גם את תלמידיו ועוזריו החיים והמתים, ולי הצדקה, יותר מלאיש אחר, לדבר אודותה בלב בטוח בצדקת משפטי, אשר לקחתי מאוצר החיים, תחת אשר הסופרים אשר יבואו אחרי לא יאלצו לאסוף חומר מן הרוח, כרבים מחוזי חזיונות וחלומות, המגששים באפלה בתקופת פראנק והבעש״ט, ועוד יותר המזייפים בכונה מיוחדה את התקופה ההיא למען התאימה עם דעותיהם ומערכי לבם, וכן החלו כבר תלמידי ראדקינזאן גם עתה לזייף את תקופת ההשכלה בישראל ברוסיא, למען כסות על ערותם, ולוא נמצא סופר נאמן בכל תקופה, אשר ראה בעיניו את כל הנעשה, וכתב את דבריו על ספר, כי עתה לא יכלו נערים תעלולים למלא את ספרותם שקרים וזיופים, חזיונות וחלומות מצדקת אליליהם והכמת קדושיהם.

„עברי חדש" כי יבוא אליך בטענה, כי „אחד העם" הוא יוצר התקופה בספרת השמד החדשה, תגיד לו בטובך, כי „יתוש קדמו". ראדקינזאן ברא את התקופה הזאת, ואחד העם נתן לה כנפים וניב שפתים, ויניח את חותמה עליה, כנחמן מבראסלאוו יוצר החסידות המעשית, ומשפחת שנאור־זאהן הרחיבה ותניח את חותמה עליה בתקופה הקודמת כאשר הוכחתי כבר בהקדמתי למחברתי „כתות בישראל" (נויארק תרנ"ט) אמנם חלילה לי להציג את שני אלה במערכה אחת, כזאת לא עלה על דעתי מעולם, אף אין את נפשי להשפיל כבוד אחד העם הסופר המהלל, איש הוגה דעות אשר ידעתיו גם לאיש ישר בדרכי החיים, והרפה היא אף להזכיר בשם הבור הנבל ר"ז אצל השם הנכבד אשר גינצבורג, כי רק בענין אחד נשתוו, כי שניהם המה ממשפחות קדושי החסידים ולנשמותיהם והלך רוחם יש איזה קרבת משפחה, „חסידות יוצאת דופן..." להפקרות, ראשית ותכלית התקופה הזאת בימינו, תקופת החסידות המופקרת. ידעתי אמנם, כי

תלמידי ר"ז לא יוסרו בדברי אלה, ומי יודע אם לא יעמידו עוד צלב זהב על קברו למען הכעיסני, כאשר עשו זאת כבר לאיזה מבחירי אליליהם, וביחוד, יען ראדקינזאן רבם סלל להם מסלה חדשה בספורי מעשיות מקדושים, ותחת היותו אחד, צצו כעת כעשב השדה מספרי מעשיות, עד כי אין אף מכתב עתי זארגאני אחד בכל אמעריקא אשר לא תמצאו בו „מעשיות מקדושים" יום יום כמעט, עד כי היתה לפרנסה, ומקור לכסף לכל הולל מכזב, וכל המוסיף לשקר יגדל כבודו ומספר שקליו, ותמונת הגדול בין מספרי הבלי שוא עטוי „יארמולקא מודרוני" ידפיסו אצל ספוריו, כאשר עשו כתבי העתים האנגלים לתמונות המון „הרבנים הכוללים" בנויארק. היארמולקא המודרוני, היא סמל „חסידות לפי רוח הזמן", כמו שיצאה מבית חרשת היוצר הגדול מיכאל לוי פרומקין, אלטער, קויפמאן, ראדקינזאן, ומי יודע אם לא יקומו תלמידיו לחבר ספר „שבחי ראדקינזאן", ואז חלילה להם לשכוח כי הצדיק עצמו התפאר כי ישב שבע עשרה פעם בבתי כלאים, ומכלם הצילהו אלהי יוחנן המטבל בזכות אבותיו הקדושים ובעזרת רגליו המהירות ומעט באקשיש, וספר כזה יהיה לאבן הן בספרת השמד החדשה, ושכר רב יביא למחברו.

בני ישראל בני נביאים המה, ולא יפלא אפוא, כי הגר"א ותלמידיו חזו ימי חשך לעתידות עמם בראשית צמיחת הכת, ועתה אחרי עבור כמאה וחמשים שנה הננו רואים את פריה. ראשית דבר בדאו להם שקר גלוי, כי החסידות יצאה לאויר העולם עקב העול הקשה אשר שמו רבני ישראל על צואר עמם בחומרות וסייגים עד לבלי נשוא, וככן יצא העגל הזה בתור מהאה, עד כי היתה למרידה כללית נגד היהדות, אבל אין איש בין כל המזייפים האלה נסה להראות לנו אף מקור אחד אשר יעיד על משפט זה. בכל ספרת ישראל לא מצאנו אף רמז קל כי התאונן העם על רבניו, ואיזה עול הקילו קדושי החסידים, מלבד למוד כתבי הקדש והתלמוד אשר עזבו לרגלי בערותם, בהיות הקדושים עצמם חצי בורים, ולמען כסות הרפת בערותם נאלצו לשים לאל את כל למודי היהדות אשר בהם ישראל התפאר. כן נהיין לזכור כי החסידות לא נולדה בליטא, זאמוט פולין וגא-

ליציען, בארצות אשר התורה והרבנות ישבו לכסא, רק בערבות אוקריינא, במקומות אשר העם לא ידע את התלמוד מה הוא, ומרבנים אין אנחנו יודעים מאומה מזמן גזרות ת"ח עד זמן צמיחת החסידות, וכל החדשות אשר חדשו קדושיהם היו רק, כי הקדוש הוא שותף להקב"ה, ועל הבוערים רק ללכת רגלי למשכן הצדיק ולבלות שם שבועות והדשים בבטלה ובספורי הבלים, לשתות יין לשכרה ולהאמין בכל הבל, ולא לבד אז, אבל גם עתה בעת חפש הדת, עוד לא נסו קדושיהם להתיר דם חזיר לצאן מרעיתם, או לקבל גרים בלי מילה, לא התירו עגונות לשוק ולא בטלו אף נטילת ידים לסעודה, ואם התירו לחסידיהם לבל ישמרו עת התפלה במועדה בדיוק נמרץ, אבל בעצם התפלה הן הכבידו עוד יותר מהרבנים מתנגדיהם, ואם חמה אין לי על גראין אשר לא ראה את החסידים מעולם, וידע אותם רק על פי השמועה, הנה אין כל התנצלות לדובנאוו אשר ישב בין החסידים באמטשיסלאוו ומכלי הקור ודרוש שרשי החסידות נמשך אחרי קול ההמון, מטעמקין בעל „דרך סלולה" עד בראפמאן בעל „הקהל", וראדקינזאן בעל „עמודי חב"ד", ועל יסוד שלשת החסידים עמודי עולם אלה, נוסדה „הספרות החדשה" „המהלך החדש" „הסגנון והעברי החדש", ואידך, זיל גמור...

ה' שעכטער, מי שהיה ראש בית מדרש לרבנים בנויארק, בקראו את דברי, כי כניתי את הספרות החדשה בשם „ספרת השמד" ענה, כי בעיניו היא „ספרת הזמה", ואמנם צדק גם הוא, יען כל אשר יקרא שירי שניאור ושטיינבערג, ועוד, יודה כי רבים ממשוררי שירי עגבים החדשים הנם נכדי המרגלים אשר התחבאו תחת מטת הקובה באהל רחב ביריחו, ושם כתבו את שיריהם הנעימים לאזן כל באי בית מרזח, שומרי „נ ש ף... ס פ ר ו ת י ", כי לולא זאת מאין ידעו כל סתרי תורת האהבה...?,

הנה כי כן, מתקופת הקבלה, שבתי צבי, פראנק, בעש"ט, וחב"ד, נולדה השכלת ראדקינזאן ותצא לאויר חפשי בספרתם החדשה, ופעולתה נכרת בין הציונים „המודרונים" בבונדיזם, באלשעוויזם ופועלי ציון, חסידות הלל צייטלין ואברהם כהנא, והפילוסופיא של „ירושלם של מעלה", ציונית

בלי דת, מספרי ספורי קדושים בכל כתבי העתים, הכפירה באלהים ותורתו, שפת מצרים החדשה ומנעימי שירי זמה, כל אלה בראו את ספרתם החדשה, ואת „העברי החדש", (עברי לא יהודי), ובצדק המה מלעיבים בדור ההשכלה, היהודית, דור אשר לא ראה ולא חלם לראות השכלה כזאת, ולא עברי כזה, ומה גם „ספרות באלשעוויקית" כזאת. זה הוא „הסך הכל" של „המהלך החדש" בספרות ובחיים בשנת תר"ף.

הדברים האלה בנוים על עמודים חזקים ומוצקים, על מעשים בפועל, אשר קרו ויאתיו לעיני כל יושבי תבל. לא השמעתי השערות חוקרי קדמוניות, או שמועות רחוקות, ואלה אשר ימצאו שגיאות בדברי עליהם להכחיש את המציאות, יראוני נא את משוגתי ואודה להם בכל לב אם אמצא כי כנים דבריהם, וכל עוד אשר לא ימצא מבקר איש ישר ויודע את הספרות העתיקה והחדשה, להכחישני, הנני עומד על דעתי כי ישר משפטי, וכל קוראי הדורות יוכלו להיות בטוחים מהשערות וחלומות, ומה גם אם הספרות עומדת פתוחה לפניהם למצוא חפצם כתוב שחור על הלבן, ולא ילכו אחרי התהו אשר בדא לו ה' רייזין בספרו האנגלי, ספר נתעב ונאלח אשר קראהו בשם „דברי ימי ישראל" להרפת עמו אשר על ברכיו נולדו סופרים תופרים כאלה, המוכרים את עטם לזארגאנים ומשחקים על הבמה, במחיר איזה שקלי כסף, ולא יתבוששו כי יתפשו בכף. חוצפה ובערות כזאת, אמנם יתכן לתת רק ליאַהודים או נוצרים אך לא לקורא עברי היודע את עמו וספרתו.

גורל סופרי ישראל.

כפי אשר ראו עיני במסעותי בתבל.

אם כי אמת הוא, כי גם בין סופרי העמים היו רבים אשר סבלו עוני ולחץ בראשיתם, אבל כמעט כלם שכחו את רישם כאשר יצא שמם בארץ וכרבם היו לעשירים בסוף ימי חייהם, ולא לבד כסף, אבל גם כבוד גם גדולה נחלו מאת בני עמם, עד כי גם מושלי התבל בקשו קרבתם, והכבוד הגדול ההיה את רוחם להתרומם, ומעוף דמיונם העלה אותם מעלה מעלה על פני כל המון העם, ובלב מתנה יכלו לחשוב מחשבות ולכתוב כאות נפשם, להמציא המצאות חדשות בכל מדעי התבל בשבתם בהיכלי ענג, תחת אשר כל סופרי ישראל היו עניים מרודים, כרבם מלמדים או מורים רעבים ללחם, באהל דל, החורב בקיץ והקור בחורף, יושבים אל עקרבים מפחד השוטר או הקאצאפ הפרא ורצועת הפולאני השכור, ולוא גם היו גאוני הרוח לא יכלו להתרומם לדבר גבהה גבהה על גוי ואדם. באשמנים ישבו ואור התבל לא ראו, ולא ידעו מכל הנעשה בה. ההכמות וההמצאות החדשות היו רחוקות אף מסופרי רוסיא, מלבד מעטים מהם אשר עזבו את הארץ וילכו לגור בארצות נאורות וחפשיות, ושם מצאו עוזרים ותומכים, וינחלו כבוד וגדולה, בעוד אשר לסופרי ישראל היו כל הדלתות סגורות אף בארצם, באין עוזר ואין תומך, עשירי העמים המה מאספי אוצרות ספרים, והם המה כלם קוני הספרים ותומכי ספרתם, תחת אשר עשירי ישראל היו מעטים, ומהם גם רעים, והעשירים החדשים אשר עשו עושר פתאם, היו כרבם מדלת העם אשר לא ידעו ספר ולא חפצו לדעת, כי על כן ראינו מחזה מוזר, מחזה מעציב, בין הסופרים העברים, אשר לא ראינו בין כל סופרי התבל, כי נטל עליהם לסובב בערים ולדפוק על דלתות העשירים למכור את ספריהם אשר עמלו לכתוב, ובעמל אין קץ אחרי כן לשלם להמדפים, יען סוחרי ספרים העברים, אשר כרבם היו גם המה עניים ומעטים במספר, לא קנו את הספרים מיד המחברים להדפיסם על חשבונם, ואף על ספרים נדפסים לא רבו הקונים, והסופר

האמלל אשר הביא את ספרו אל העשיר, עליו היה לחקור ראשונה אם יבין האדון עברית, ואם איש נכבד הוא אשר לא יעיז למלא את פני הסופר קלון, ואחרי כל זאת, רבים היו אשר קבלו את הסופר בפנים זועפים, ואם שלם לו מחיר הספר, השב לו זאת לצדקה, כי חסד עשה עם הסופר העני, והסופר יצא מביתו אבל וחפוי ראש, והנסיון הראה, כי הסופר אשר נכה כזאת פעם אחת בחייו, לא יסף עוד לכתוב או להדפיס, ואם הדפיס, לא הלך שנית לדפיק על פתחי נדיבים. וספריהם נשארו בידיהם ימים רבים, עד אשר נמצא להם קונה אשר שלם מחיר קטן, או היו מאכל לעכברים, ובתנאים כאלה לא יתכן היה לקות לגדולות בספרת ישראל, ופלא גדול הוא גם על המעט אשר יצרנו עד הנה, תכן לא נתן לנו ולבנים עשינו, ואם תנאי שוק הספרות טוב עתה מאז, הנה על הסופרים החדשים לתת תודה לסופרים בדורות עברו אשר כלו להם את המסילה בנפשם ודמם, ואם נמצאו כיום חכמים הדשים, אשר זה עתה יצאו מחוריהם מלאים טענות ותביעות, כי לא היו בנו „גאונים", הנה עליהם להראות לנו אפוא המה הגאונים החדשים, ואם לא יחשבו את „הסגנון החדש" אשר יצרו על יסודות „אין קוצין" העתיק לגאונות, הן עליהם למצער להראות מה פעלו במשך שלשים שנה האחרונות, משנת תר"ן-תר"ף, נגד יצירות הסופרים בשלשים שנה הקודמות, תר"ך-תר"ן, ואם נביא חשבון אלה לעמת אלה, ישארו בעלי הובות גדולים, אשר לא שלמו עוד אף את הרבית, והמה התובעים? ואם לא הכם מהם הרב אשר בני עדתו הסירוהו ממשמרתו, יען אין להם חפץ בו, והרב החכם ענה, כי לא יעזוב את קהלתו כל עוד אשר לא יוסיפו לו על שכרו, ואם סכל היה שלמה המלך אשר אמר לעשות לו שם עולם בבנותו את היכל ד' בעמל רב ובפזור הון עצום, הנה חכם ממנו היה טיטוס, כי הרס את ההיכל בלי עמל, ויעש לו גם הוא שם עולם.

כל סופרי ישראל בימי, וגם לפני זה, אין אחד מהם אשר מצא לחמו מהספרות, מלבד קלמן שולמאן אשר הרויח המשה או ששה רו"כ לשבוע, את אשר שלמו לו בני ראם המדפיסים אשר כתב רוב ספריו בעדם, ותמיד, כיום כלילה מצאתיו

יושב נשען על עטו, אף בעת אשר כבר כהו עיניו, ולא מש מביתו כל הימים, ושנים רבות לא בקר את אוהביו, ורק אחת בשבוע יצא לשוח על אחת הגבעות לא רחוק מביתו, למשך חצי שעה או יותר מעט, בין הערביים, ובסוף ימיו כאשר יצאוהו בניו ונשאר הוא לבדו עם אשתו, גם אז לא יכל להחליף את מעונו הדל. מחיר כל כלי הבית לא עלה לחמשה או ששה שקל. בגד ללבוש לא היה לו אף לשבת ומועד, ושמלתו לעורו היתה סחבה בלה וקרועה, וכן היו בגדי אשתו, וכל אוצר ספריו — אשר אסף ממתנות אוהביו — היה שוה כמאה שקל, ולא טוב ממנו היה גורל כל הסופרים אשר הקדישו את ימיהם להיות מורים לצעירי ישראל, מלבד איזה יוצאים מן הכלל, והנני למנותם אחד אחד, את אשר ראו עיני, ולא מפי השמועה:

אבראמאוויץ היה מורה בהיותו בזיטאמיר, ובעמדו למבחן בבית מדרש הרבנים, למען השיג תעודת „רב מטעם" ולא הצליח, עזב את הספרות העברית בשנת תרל"ג, ויהי לסופר בשפת בבל, ובראותו כי גם ממנה לא יבנה לו היכלות, שב להיות מורה ראשי בהת"ת באדעססא, ולפי הנשמע אסף כסף בימיו האחרונים מאוצר הזארגאן, כי ירשה השפחה את גברתה, ומרכושה אצלה גם לו ברכה, כי בנה בכורה הוא וראשית אונה, ואחריו עטו רבים אל השלל, ויאמרו, כי „נכדים" המה, אשר להם הלק בירושת האב הזקן, ועל כן קראו לו בשם „זיידע". (אב זקן).

אייזענשטיין, סופר חרוץ, ולו גם הכסף, החל וכלה את המלאכה הגדולה בחבור הענציקלאפעדיא העברית „אוצר ישראל" בעשרה חלקים, וגם הדפיס ספרים אחרים לתורה ולתעודה, והנהו אחד המעטים המאושרים אשר קימו את התורה מעושר, ה' אייזענשטיין הוא אחד משרידי דור העבר, ומתנגד גדול לבעלי „המהלך החדש" וכל הבאלשעווי־קים הספרותים המה אנשי ריבו.

באבער, שלמה, איש עשיר בלעמבערג, לקה לו למטרה בחיים להדפיס מדרשים שונים עם באוריו ולקוטיו ויצליח במלאכתו, ויעש לו שם עולם, גם חבר ספרים אחרים ויעשיר את ספרותנו העתיקה והחדשה.

בלומענפעלד, הציב לו יד בספרתנו בתוצאות ספרי השנה „אוצר נחמד" ד' חלקים, והספרים האלה טובים ויקרים וערכם הגדול ישאר לדור אחרון עד עולם.

ברודס, ראובן, סופר חרוץ ומספר נחמד, עשה לו שם בספרו „הדת והחיים", וגם כתב ספרים אחרים, ויהי עורך מ"ע „הבוקר אור" של גאטלאבער, בלה כל ימיו במחסור ועוני, למן היום אשר עזב את ווילנא עיר מולדתו, ויהי נע ונד באדעססא, רומעניען וגאליציען, ובסוף ימיו היה העורך של „העולם" הזוארגאני בוויען, וימת בלא עת, ואלמנתו ויתומיו נשארו מבלי פת לחם.

בעהאק, יהודה. יליד ווילנא, חבר לאדם הכהן, בן יעקב ושערשעווסקי, וישתתף בהוצאות כתבי הקדש עם הבאור ותרגום האשכנזי ובאורים חדשים, וידפיס גם ספריו „עץ יהודה" וספר „תלמוד לשון עברי" עם באורו, ויהי אחד בין המעטים אשר לא אכלו להם עצבים מעץ הדעת, כי סוחר היה, אף כי לא עשיר.

באבער, שמעון, בודאפעסט. כתב והעתיק ספרי שירים שונים, אשר לא נעמו לאזן מבין שירי ישראל, ויקצוף עלי פעם אחת, בכתבי אליו, כי חרוזיו טובים לצוארי השור והחמור, ובעיני אין כל ספק, כי לוא חי עתה, היה לאחד מגדולי המשוררים, אם נסה רק למלוח את שיריו במלה אין קוצין. בנו, היה המלומד הנודע, פראפעסאר דר' באבער אשר עשה לו שם בספריו.

באראש, בעל „אוצר הכמה" ספר נכבד מאד בפלוסופיא עם הקדמת הגאון שי"ר. הספר יצטיין במלות מלאכותיות אשר מצא המחבר להביע הפצו בעברית, ולא הלך ללקוט בשער האשפה בירושלם.

בענדעטסאן, הפדגוג הנודע, היה כל ימיו מורה עני בהוראדנא, וכן היה גם הסופר הנעים ה' פריעדבערג בעיר ההיא. בריל (יחיאל) מו"ל הלבנון, היה עני ואביון כל ימיו, כבירושלם, כן בפאריז, ואחרי כן כאשר מצאתיו במאינץ, ובסוף ימיו בלאנדאן, אף כי עבד בעצמו בדפוסו הקטן עבודת פרך יותר מהפועלים. בריל במינסק, היה מורה עני ואביון כל ימיו, ויהי דל שמח בחלקו, וכן היה חלק רעהו ה' וואהלמאן

(בע"ס הכוכבים). בכרך יעקב, אף כי לא היה מורה, ויעבוד בזעת אפו בבתי מסחר יין שונים בביאליסטאק וסעוואסטא-פאל, ואף בהיותו מגיה בדפוס בשטעטין וקעניגסבערג, ויעבוד כל היום, הנה היה לו הלילה לתורה וספרות.

ברלינער (אברהם) היה מורה בברלין, ויהי עני ככל אחיו הסופרים, ורק בסוף ימיו אסף כסף מעט ממכירת ספרים עתיקים אשר אסף באיטליען.

בערקאוויץ (בע"ס לחם ושמלה) אשר עשה לו שם עולם בספריו, וממנו לקחו מחברים אחרים וישימו בכליהם, ובידו לא נשאר מאומה מלבד דלותו.

בן יעקב, סוחר ספרים בווילנא, הביבליאגראף האחד בין כל הסופרים העברים בימיו, עבד כל ימי חייו בחבור ספרו „אוצר הספרים" אשר לא זכה אף לראותו נדפס כלו. עבודה קשה כזאת עוד לא עמס על שכמו אף אחד המתחכמים החדשים, עבודה הדורשת ידיעה רחבה בספרתינו העתיקה, אשר יתעבוה חכמינו ההדשים כשועל את הענבים.

גארדאן (יל"ג) המשורר המהלל, היה מורה בפאניוועז ימים רבים, ואחרי כן היה לסופר הקהל בפעטערסבורג, וישבע לחם, אך לא יותר, אבל ימי שלותו לא ארכו כאשר נתפש בכף הפאליציי בשנת תרל"ט על ידי מלשינות אחד הסופרים אשר קנא במשמרתו, אשר לא יכל להשיגה, (ראה שירו „הרקב לבית יהודה" הערוך נגד הרכבי), ובשובו מגלותו, אחרי אשר נוכחה הממשלה כי נקי הוא מהאשמה אשר השיאו עליו, לא שב עוד למשמרתו, ויהי חיי צער עד יום מותו בשנת תרנ"ב. גארדאן, אריה ליב, בן עירי, איש גדול בתורה, ואחדים כנוהו בשם „גאון", המדקדק היותר גדול בישראל, היה מורה ימים רבים ברוסיא, ובלילה עבד להמציא מכונות חדשות. חכם בחכמת הכעמיא, היה גם מגיה בדפוס ראם, ואחרי כן מנהל מרתף היין בראשון לציון בתור „כע-מיסט" ובסוף ימיו נאלץ להיות הסופר או המזכיר באחד מבתי חסד בירושלם במחיר ששים פראנק לחודש, (בערך 12 דאל.), וימת בעניו מחסר לחם. גארדאן דוד, עורך ומו"ל המגיד, קבל משכורתו שמונה שקל לשבוע, וימת בעוני וחוסר כל.

גינצבורג (רמא"ג) אף כי לא ידעתיו פנים אל פנים, בהיותי ילד בשנת מותו (תר"ז) אבל כלם יודעים כי היה מורה עני למיום בואו לווילנא, וייסד לו בית ספר לנערות.

גאלדבערג בעריש, (ב"ג), בהיותי בביתו בפאריז בפעם האחרונה בשנת תרל"ח כבר היה זקן קרוב לבן שמונים, בניו יצאוהו, והוא לבדו, איש אחד ישב וכתב כל הימים, ויהי מאכלו פת הרבה מנדבת הבאראן ראטהשילד, וכן סגר את יומו בעניותו.

גאסטער, משה, דר', ידעתיו עוד טרם בא ללאנדאן, כי היה בבית מסחר ספרי באדעססא, בהיותו עוד צעיר לימים, וכל עשרו היה ספריו אשר אסף בעמל רב, ויהי לאיש מצליח כאשר נקרא להיות חכם הספרדים בלאנדאן, ועל ידי ספריו הרבים אשר הדפיס עשה לו שם עולם בישראל ובעמים, ואחרי כל אלה הנה הוא עני מכבד עתה לעת זקנתו.

גייגער, אברהם, חכם תלמודי, רב לרעפארמים באשכנז, יצא לו שם גדול בישראל על ידי ספריו המחוכמים, חוקר חפשי, עמקן, ומרוב חכמתו אשר השפיע על הספרות האשכנזית-העברית, אצל גם ברכה מעטה לספרת ישראל בספריו „מלא חפנים", פרשנדתא, ציצים ופרחים, קובץ ויכוחים, מגן וצנה, ובמאמריו בס' נטעי נאמנים ואגרת השמד, באוצר נחמד (תולדות הרד"ק), „וקבוצת מאמרים" אשר הדפיסו אחרי מותו, ואם היראים לא היו שבעי רצון מדעותיו החפשיות, ובצדק, הנה איש לא יוכל להכחיש, כי לוא היה עתה באמעריקא, חשבוהו לצדיק תמים, אף כי הרעפארמים מתימרים בכבודו אבל בדרכיו לא ילכו, ואני ראיתי את אהבתו הנפלאה לחכמת ישראל, כאשר הבאתי אליו את השיר הנודע „אפודת נזר לשבט מושלים בממלכה הנהלאה" הנדפס בראש ספר הכוזרי, אשר רבים מחכמי ישראל עמלו למצוא מי הוא מחברו, ובתוכם הוא עצמו, שד"ל ובנו „אוהב גר". ואני הבאתי בידי יונה צלויה, את אשר מצאתי בכ"י עתיק באספת פירקאוויץ, כי בר"ת השיר העתיק נמצא מפרש שם המחבר מנחם בן סרוק, אשר לפי הנראה הוא היה גם כותב המכתב מאת בן חסדאי ליוסף מלך הכוזרים, וכאשר

קרא גייגער את השיר שמחה גדולה, עד כי היה נכון לפול על צוארי לנשקני, ולא הרפה ממני לשבת עמו כיום תמים, ובפיו הגיד לי „כי לא יזכור את העת אשר בה בלה כיום תמים עם איש אחד, והמציאה אשר הבאתי אליו אמנם נכבדת היא״, והוא הודיע זאת בשמי בשנה ההיא (תרל״ג) במחברת הרביעית ממכתב עתו.

גאלדענטהאל, יעקב, דר׳, חכם מהלל בוויען, כתב ספר „דקדוק לשון ערבי״, ויחבר רשימת ספרי ישראל באוצר הממשלה, הדפיס ספרי קדמונים עם הערותיו, כמו „מפתח מנעולי התלמוד לרבינו נסים, נרבוני על מורה נבוכים, שו״ת ר״י די לאטיש, משרת משה לר׳ קלונימוס, מקדש מעט, שירים עתיקים לר״מ ראיטי, מאזני צדק לאלגזלי, ציון, ספר שנתי, ועוד כאלה.

גורלאנד, חיים יונה, אחד מתלמידי בית מדרש לרבנים בווילנא, למד באוניוורזיטאט בפעטערסבורג ימים רבים, עד אשר השיג תואר „מאגיסטער״, ויהי למשגיח על בית הספר למורים בזיטאמיר, בא לאדעססא, ויפתח לו בית גימנאזיום לנערי בני ישראל, ואחרי עמל רב הצליח להדיח את הדר׳ שוואבאכער מכסא רבנותו בעזרת הממשלה, ואחרי עבור עליו איזה שבועות בכהונתו החדשה, נפל מת בעמדו להטיף לפני ארון האלהים בביהכנ״ס הגדול. מטבעו היה איש ישר, תמים עם אלהיו ועמו, ויכתוב מאמרים רבים בהמגיד בחקירת קדמוניות היהודים, ויחבר איזה ספרים בענינים הנוגעים לקורות ישראל, גם אחיו הבכור, יעקב הדפיס ספר דרשות אשר דרשו מורי בית מדרש לרבנים, אבל לא ראיתיו מעולם.

גאטטלאבער, מורה עני כל חייו, היה מורה גם בבית מדרש לרבנים בזיטאמיר, וכאשר נסגר הבית בשנת תרל״ג, נאלץ לדפוק על פתחי נדיבים כל שארית ימיו, בנסעו מעיר לעיר למכור את ספריו.

גאלדמאן יצחק, משורר נעים היה מאושר, כי לא מצא לחמו מהספרות.

דאליצקי, משורר נעים, האחד אשר נשאר לנו אחרי מות יל״ג, היה מורה כל ימי חייו במאסקוואֹ, וגם זמן ידוע אחרי כן גם באמעריקא, עד אשר נאלץ למכור את עטו לשטן בעד פת לחם, לכתוב „מעשיות״ בזארגאן, יען מהספרות העברית יכל להשיג רק נקיון שינים במחיר שיריו, אף כי תשעים ותשעה מהמשוררים הנוראים אשר צמחו כעשב בשדה הספרות, כלם יחדו לא יעצרו כח לחבר אף שיר אחד כשירי ציון אשר שר לנו לפני שלשים שנה.

דאנציג (חאשקעס) סבב את כל ארץ רוסיא וידפוק על דלתות הנדיבים בספריו בעברית ורוסית, וסוף סוף נאלץ לבקש לחם ממקור אחר במאסקוואֹ.

דובזעוויץ, היה מורה בקיעוו, ויתפאר כי הרויח שבעים רו״כ להדש, ומרוב עושר נאלץ לבוא לאמעריקא, לחיות בהסדי אחד הנדיבים.

דוקעס, לעאפאלד, עני נודד כל ימי חייו, לא נשא אשה, רק מחפצו להיות חפשי לתת את כל עבודתו לספרת ישראל, את כל ספריו הדפים במספר מעט, לבל יבלה את עתו במכירתם, וכרובם היו יקרי המציאות בראשית צאתם לאור, כמו נחל קדומים, קובץ על יד, קונטרס המסורת, תשובות דינש בן לברט, גנזי אקספרד, שירי שלמה בן גבירול, וספריו בשפת אשכנז בלעו כבכורה, מפאת תוכנם ושפתם החמודה, איזה מנדיבי עמנו תמכוהו בכספם, ואחד מהם הנודע לי, היה הסופר התכם ה׳ בוימגארטען בוויען. דוקעס היה אחד מיחידי סגולה אשר הקריבו את נפשם בעד חכמת ישראל, ז״ל.

דיק, אייזיק מאיר, אמנם לא היה מורה, כי מצא עושר בלי הוראה, יען מדפיסי ווילנא שלמו לו שני רו״כ לשבוע בעד מעשיותיו, והנשאר נתן לו בנו אשר היה פקיד מסלת הברזל.

האלבערשטאם, (שזה״ה) סוהר וסופר, הוקר מעמיק בקדמוניות ישראל, כתב ספרים ומאמרים רבים בחכמת ישראל, ושמו יצא לתהלה במערב איירופא. אסף המון כ״י ואינקונאבעלן, אשר נאלץ למכרם בחייו באבדן כספו, ואחרי מותו נמכר אוצר ספריו לבית מדרש הרבנים בנויארק.

הירשענזאן, חיים. רב וחכם, יליד ירושלם, מו״ל „המסדרונה״ זורנאל תלמודי, כתב ספרים רבים, והדפיס גם ספרי קדמונים, סבל הרבה מהקנאים בירושלם, וילך לגור לבירת תוגרמה ויעש חיל בחנוך ילדי ישראל. ספריו מלאים רוח דעת ובקרת, אף כי רבים לא הסכימו עמו באיזה פרטים, עתה הוא רב ליראים בהאבאקען בקרבת נויארק. כתב מאמרים הרבה „באוצר ישראל״. הרב החכם הזה הוא אחד משרידי חכמי ישראל בדור העבר, ועד היום לא חדל מתת לנו מתקו, ומי יתן ויאריך ימים להמשיך את עבודתו בחכמת ישראל.

הערצבערג, יוסף, מעתיק ס׳ סלם הטבע משפת צרפת, וס׳ מועדי שחר להרמבמ״ן משפת אשכנז, ידע גם שפות אחרות, ויהי מלומד במדעים שונים, ויהי מאושר כי לא היה מורה, ואת ספריו הדפיס במספר לא גדול, ולא נאלץ לדפוק על פתחי נדיבים.

הרכבי, אברהם אליה, היה עני גם מבלי היות מורה, המשכרת 1500 רו״כ לשנה, אשר השיג מאת הממשלה, היתה ראשונה רק בתור נדבה, יען בחשבון הוצאות הממלכה לא נמצא מעולם סכום כסף לפקיד המחלקה העברית באוצר הספרים, והמיניסטעריום אשר חפצה כי יהיה לה מלומד עברי אחד נכון לה לעת מצוא, מצאה מקור צדדי למענו, ולוא קוה למלא נפשו מפרי עטו, עליו היה להשתפק בפת לחם יבש אחת בשבוע.

ווייס, אייזיק הירש, חכם תלמודי מהולל עשה לו שם גדול בישראל בכל ספריו, ועוד יותר בספרו הגדול „דור דור ודורשיו״ היה רב „בבית המדרש״ הנשען אל ביהכנ״ס ובית מדרש לרבנים בלעאפאלד שטאט (חלק מעיר וויען, מקום אשר רוב היהודים נחיתים שמה), ועקב איזה דעות חפשיות מעט אשר לא מצאו חן בעיני היראים, נולדו לנו עוד שני ספרים יקרים, „דורות הראשונים והאחרונים״ ולוא היו שני הספרים האלה נגד עיני כותבי תולדות ישראל יאסט וגרעטץ, כי אז ראינו בספריהם אור גדול.

וויענער, שמואל, הביבליאגראף היותר גדול בין סופרי ישראל בימינו, ומחבר ספרים יקרים, מצאתיו במינסק בשנת תרמ״ו, עובד במחיר 2 רו״כ לשבוע בחנות קטנה אצל המו״ם

סאלאמאן, ועל פי עצתי הלך במלאכות ה׳ רפאל נטע ראבי־נאוויין ממינכען למכור את ספריו ברוסיא, ובבואו לפעטערס־בורג, קבלהו ה׳ פרידלאנד לפקיד אוצר ספריו במחיר 75 רו״כ לחדש, וזמן לא רב עבד גם בעד הבאראן דוד גינצבורג, לכתוב את ספריו ולחבר את רשימתו, וכתם המלאכה שלחהו לנפשו, בחסדי הרכבי אשר היה אויבו בנפש בלי כל סבה, כי לא יכל נשוא איש היודע באיזה עניני הספרות יותר ממנו, כי כן נהגו גם חכמי אשכנז בראותם יהודי מלומד אשר לא זכה להולד על אדמת ביסמארק, להרחיקו ולנבל את שמו, ויהי וויענער עני ואביון עד יומו האחרון.

ווערבל, משורר נעים בשירי ציון, מורה לשעות באדעס־סא, וכל ימי חייו בלה בעוני ומחסור, וכן היה גם ווארשאווס־קי (שנים) באדעססא.

ווערזבעלאווסקי, מרים, העתיקה לעברית צחה את הספר „היהודים באנגליא״, אשת סוחר לא עשיר בקאוונא, ואת כפרה חלקה חנם כמעט.

זאגארסקי (אפרים) קרוב למשפחתי, איש הוגה דעות בפילוסופיא הכללית ומופלג בתורה, וכאשר הדפיס את ספרו „תורת אל־מות״ חלק שני, לא מצאה ידו לשלם להמדפיס, בווארשא, והספרים התגוללו בדפוס ימים רבים אחרי מותו, ואין איש שם על לב.

זקש, שניאור בן להרב בזאגאר ישן, התגורר ימים רבים בלי לחם ושמלה בברלין, וגם אחרי אשר קבלהו הבאראן גינצבורג למורה בניו, לא שבע לחם בפאריז, לולא תמיכת ערלאנגער והרב צדוק כהן.

זאסניין, מורה כל ימי חייו, היה עני ואביון בבירז עיר מולדתו הקטנה — פלך קאוונא, על גבול קורלאנד, ואחרי כן בריגא, ווארשא ונויארק, ומכל ספריו ומאמריו הרבים בהצפירה לא יכל להשביע נפש בנות ביתו אף חודש ימים, ובנותיו בנויארק עבדו עבודת פרך למלא רעבון ביתם.

זיבענבערגער, יצחק, בסובאלק, כתב ספר גדול ונכבד אשר היה לכלי הפין ביד כל הוגי שפת עבר, בשם „אוצר השרשים הכללי״ בשלשה כרכים, יכיל לא לבד כל המלות בכה״ק, אבל גם בכל ששה סדרי משנה, ובהיות ס׳ אוצר

השרשים לבן זאב יקר המציאות ברוסיא, הנה היה הספר הזה האחד אשר משל ברוסיא, וגדול הוא פי שלשה מס׳ של בן זאב.

זילבערבוש, דוד ישעיה, יליד גאליציען, סופר מהיר, כותב עברית לעברית, ולא טמא את עטו בבצת אין קוצין, הדפים איזה ספרים, ויהי גם עורך מכתב עתי חדשי „האור" (ח׳ חוברות).

חיות, ר׳ צבי הירש, רב בזאלקווא, גאון תלמודי, בעל הגיון ישר, ובעשרה מספריו קנה לו שם גדול בישראל, וכרבנים כן משכילים חפשו את ספריו בנרות. בספרו „תורת נביאים" הרעיש את העולם הספרתי, ויהי אהוב לכל קוראיו, כתב גם הגהות על הש"ס דפוס וויען (תר—תר"ט), ושו"ת מהרי"ץ, ועוד. וכל ספריו היו ויהיו לאור עמו עד עולם.

יעלינעק, אדאלף, דר׳, מטיף נודע לשם בתבל, רב בוויען, אסף אוצר ספרים יקרים נדפסים וכ"י, וידפים ספרים רבים בעברית ואשכנזית, ושמו נודע לכל בית ישראל.

כהן, מרדכי בן הלל, יליד מאהליוו, כל ספריו ומאמריו כתובים עברית צחה ונעימה, איש עשיר אשר הביא עשרו עמו לארץ הקדושה, ופלא כפול הוא כי לא דבקה בו „מחלת הרוה" אשר פשטה את שגעונותיה על כל מלמדי דרדקי ועל סתם בורים בארץ הקדושה לעשותם לסופרים אף בלי שפה, ומהם כאלה אשר היו סופרים, וישכחו את השפה, או גרשוה בכונה עם כתבי הקדש יחדו, למען עשות להם שם בין גבורי אין קוצין.

כהנא, הלל, מורה ופדגוג נודע לשם בבוקארעשט, בעל גלילות הארץ, היה עני ואביון כל ימיו, ותחת כסף הנחילוהו כבוד, וימת בדמי ימיו בעוני ומחסור, מאושר ממנו היה ידידי ואוהבי ה׳ דוד כהנא באדעססא אשר ירש בית והון לא רב, לא עשה כל מלאכה ולא שלח במסחר ידיו, בהיותו עקר בלי בנים, וישבע לחם מכסף ירושתו, ויכתוב ספרים רבים ונכבדים, ובהיותו כלי, לא הוציא מעולם אף קשיטה אחת להדפסת ספריו, ויהי איש מצליח גם בזה, כי כל חבוריו נדפסו על חשבון אחרים, אבל הוציא כסף לקנין ספרים יקרי המציאות.

כהן צדק, יוסף, יליד גאליציען, למד תורה הרבה, עורך

ומו"ל מ"ע המבשר והנשר, ישב כל ימיו באהל תורה בגאליציען ואחרי כן בלאנדאן, כתב איזה ספרים, ובתוכם שנים נגד ראדקינזאן, ויהי גם מגיד מוכיח ודין, ואחרי כל אלה לא היה שבע לחם, לולא תמיכת איזה נדיבים בלאנדאן, את ספריו אשר אסף בימי חייו אהב יותר מנפשו, ואני כבדתיו מאד בעד תם דרכיו והליכותיו עם אלהים ואדם.

לוצאטו, שמואל דוד (שד"ל) אחד מגדולי חכמי ישראל בדור ההשכלה העברית, כתב ספרים ומאמרים רבים אשר היו ויהיו לעינים לכל דורשי דעת בישראל. וכגדלו בתורה וחכמה, כן גדול היה לוצאטו היהודי באהבתו לעמו, אלהיו ותורתו. היה עני ואביון כל ימיו בהיותו ראש ביהמד"ר לרבנים בפדובה, בנו בכורו בעל כשרונות נפלאים מת על פניו, ובנו השני ידעתי פא"פ, לא ירש מאביו הגדול אף טפה אחת מחכמתו.

לאנדסהוט, אליעזר. בתולדות הפייטנים ופיוטיהם בספרו „עמודי העבודה" היה לעינים לכל חוקרי קדמוניות בישראל, ויעזור הרבה בבאורו לסדור הגיון לב אשר עבד יחדו עם הרצ"ה עדעלמאן.

לאפעין, יצחק, בעל ס' כור מצרף האמונות, ס' ויכוח גדול נגד הנוצרים ודתם, כתוב בשפה צחה ונמרצה.

לונץ, אברהם משה, יליד פלך קאוונא, בלה כל ימיו בעוני ומחסור בירושלם, עור בשתי עיניו, ובכל זאת עסק בתורה וחכמה. בחריצות נפלאה, וביחוד שם לו למטרה חקירת ארץ הקדושה ויעש לו שם בכל ספריו הנודעים לכל קוראי עברית, ובאחרית ימיו החל להדפיס את הירושלמי עם באור והגהה נפלאה, ולולא ראו עיני את עבודתו, לא יכלתי להאמין כי בתנאים רעים כאלה יתכן לאיש לעבוד עבודה כזאת. הוא ידע את כל פנות העיר עד להפליא, ותמיד הלך לבדו בלי מנהל, ומה השתוממתי באחד הלילות בשנת תרע"ה בדפקו על דלת חדרי במלון בשעה אחת עשרה, ועמו עוד איש אחד ה' טולידנו מטבריה, הוא נהג את האיש הזר אשר לא היה מעולם בירושלם, והוא לקח עליו את העבודה להראות לו כל מוצאי ומובאי העיר, ולהציגו לפני האנשים אשר בקש להתודע אליהם, ולדאבון לב כל מוקירי ספרות ישראל נקטף בלא עת טרם גמר את עבודתו, ואם יש בנו אוהבי ארצנו

הקדושה וספרתה באמת, עליהם לכלות את המלאכה אשר לא השלים המנוח ז"ל.

הסופר היקר הרא"מ לונץ בשבתו רוב ימי חייו בירושלם, לא שנה את טעמו ושפתו, ויכתוב את כל ספריו בעברית בלי תערובת הזארגאן הטאטארי אשר בדאו להם ההוללים בארץ הקדושה.

ליכטענפעלד, גבריאל יהודה, איש גדול בתורה, ידע שפות רבות, חכם מהלל בחכמת החשבון, איש ריב לסלאנימסקי ימים רבים, איש בעל מדות טובות, ישב כל הימים לבדו בחדרו, ויהי תמיד רעב ללחם בכתבו את ספריו, ופעם אחת ראיתי בשנת תרל"ז ,כאשר התפרץ י' ל' פרץ חתנו אל חדרו, ויקרא, חותן! תן לי פת לחם אם לא תחפוץ כי אמות ברעב לעיניך, ויקרב לארון עץ קטן ויקח משם פת לחם שחור במשקל שני לטרא ויתן לו, ופרץ לקח את הלחם ויגס מן הבית, ליכטענפעלד נשאר משמים ולא ענה אף מלה אחת, ואני הבנתי כי אין לו לחם אחר, ואשאלהו במה ישביע רעבונו הוא, כי ידעתי את עניו, כי הראה לי, כי בכיסו נשארו 6 קאפייקען, ומדוע לא יוכל התנו למצוא לחם לנפשו והוא צעיר לימים, ענני במנוד ראש לאמר: הוא מבקש לחיות חיי הפקר, וכן סגר ההכם הישיש ההוא את יומו ברוח ונפש נשברה.

לעבענזאהן, אדם הכהן, היה מלמד ומגיד מוכיח, ואחרי כן מורה בבית מדרש הרבנים, עני ככל הסופרים, ורק בסוף ימיו כאשר עשה בנו אריה לעבענזאהן עושר, וירכש לו בית מלון יפה בווילנא, אז רוה לו, וישבע לחם בכבוד על השבון בנו.

ליליענבלום, היה מורה כל ימיו באדעססא, ויהי שמח כאשר קבלוהו למורה בת"ת במהיר שלשים רו"כ לחודש, יען להורות בבתי אנשים פרטים קשה היה לו להשיג עבודה, בהיותו ערל שפתים, ואשתו עבדה עבודת פרך בתקון נעלי גומי, וגם בנו חרש עצים ובתו עזרו למלא מחסור הבית, וכאשר שאלתיו פעם אחת מדוע לא נתן לבניו ללמוד דבר מה, ענני, כי בהיותו עני, ובתו תהיה עלמה מלומדה אז הן לא תחפוץ להיות אשה לאיש מן השוק, ובידו אין כל לתת לה נדה, ועל כן אין טוב לה רק להיות אשה לאיש פשוט אשר

יהשוב לו זאת לכבוד להיות החתן לליענבלום, ולבנו אין כל כשרון ללמודים, ומה מאושר היה כאשר קצב לו הדר' פינס־קער שלשים רו״כ לחודש להיות מזכירו בעניני הציונית, ותחת אשר אני כתבתי את כל המכתבים בעדו עד העת ההיא הנם, ופינסקער שאל בעצתי, ואני עניתיו כי כן יעשה בתת מקום להרויח לסופר אשר כל כחו בעטו ולא בפיו, ואחרי כן מצא לליענבלום עבודה תמידית, בהיותו למזכיר בחברה קדישא, בהיות המשכיל ה' סימאנאוויץ לראש החברה, ומני אז נחשב למאושר, ולא ידע מחסור.

לערנער. אחד ממורי ביהמ״ד לרבנים בזיטאמיר, מדקדק נודע לשם, ויהי כאשר נסגר ביהמ״ד ההוא בשנת תרל״ג, נשאר בלי פת לחם, ויהי למורה פרטי, ויחי חיי עוני ומחסור.

ליפשיץ, יעקב, בקאוונא. היה מלמד בת״ת, ויהי עני ואביון כל ימי חייו, ואף כי האשימוהו כי אסף כסף במחיר קנאתו לדת, ויכנוהו בשם הל״ין, ומיסד „הלשכה השחורה״, אבל זאת אני יודע, ובעיני ראיתי את דלותו בהנהגת ביתו, ולבנותיו למד עברית עד כי כתבו בשפה הזאת, ואחד מחתניו הוא הרב פרידערמאן בבאסטאן.

לנדא, יהודה ליב, דר', יליד גאליציען. סופר מלומד ומשורר, סבל עוני ומחסור, עד אשר אהרי שבתו בלאנדאן הצליח להשיג משמרת רב בדרום אפריקא, ועתה הוא ראש הרבנים ביאהאניסבורג.

לעטערים, מאיר הלוי, יליד זאלקווא בגאליציען. סופר, משורר ומעתיק ספרי תפלות. בימי נעוריו עבד בדפוס אביו בעיר מולדתו, ושם החל לתת מ״ע קטן בשם „הצפירה״ בשנת תקפ״ד, ואח״כ העתיק ספרים משפות אשכנז וצרפת, וידפיס ספרי מחברים אחרים עם הקדמות ממנו. כתב איזה ספרי שירים אשר עשו לו שם במשוררים בימיו, ביחוד זכו שנים משיריו לשם, כי הושרו בכל בתי בני ישראל בשבת ומועד, ביחד עם הזמירות לשבת הידועות. שירו „יונה הומיה״ שרו כלם בנגון נעים והתלהבות מיוחדה, וכן גם שירו „יתומה עורת״ וכלם ידעו את שני השירים האלה בעל פה, עד כי הגיעו גם לערים הקטנות בפלך קאוונא. לעטערים עשה טוב בעמו בהדפסת ספר „אוצר השרשים״ לבן זאב עם תקוניו, וספר „הצופה לבית ישראל״ לה' ערטער, עמק

הבכא לר״י הכהן, אלה בני הנעורים, לוצאטו, ושפת יתר להראב״ע, אבל באחת חטא לעמו, בתתו את שמו על התנ״ך המלא שבושים אשר הדפיסו מנהלי המיססיאן, ועל כלם נדפס „מוגה ע״י מאיר הלוי לעטערים״ ולוא הגיה אותו באמת, גם אז גדלה חטאתו בתת יד לנוצרים למכור את כה״ק בין היהודים לאלפים ולרבבות, אבל לא הגיה מאומה, ובין כה עזבו מדפיסי היהודים את תורתנו ביד המיססיאן למכרה יחדו עם תורת בן מרים, ולא עלה על דעת איש עד היום להדפיס תנ״ך מוגה בידי היהודים, וכבר העיר על זה גם סמאלענסקין באחד ממאמריו.

לעווין, יהודה ליב (יהל״ל). סופר ומשורר, בנעוריו היה מורה עני ואחרי כן בא לשרת אצל הגביר ה׳ בראדסקי בקיעוו. האיש הוא איש ישר ותם דרך, ובהדפיסו פעם אחת בהשחר שיר אשר ריח סאציאליזמוס נודף ממנו, הסירו אדונו ממשמרתו, ויהל״ל שלח מכתב לאדונו, אשר בו יוכיחוהו על פניו, באמרו, כי במעשיהו זה, הוכיח האדון כי צדקו דבריו בשירו, אשר כתב, כי האדון יחפוץ למשול גם על רוח משרתיו, והוא, המשרת, הן לא מכר את נשמתו, רק כח ידיו, ומכתבו מצא חן בעיני ה׳ בראדסקי, וישיבהו אל כנו, וגם הוסיף לו על שכרו, ויודה לו כי צדיק הוא ממנו, ובכל זאת נשאר עבד עני כל ימי חייו.

לעווינזאן, יצחק בער. (ריב״ל) לא ידעתיו פנים אל פנים, אבל קראתי את כל ספריו בחייו (מת בשנת תר״ך). למותר לספר מה היה לעווינזאן לישראל וספרתו, ואם נמצאו היום איזה צעירים מתחכמים אשר לא בשו להשמיע כי לספרי ריב״ל אין כל ערך בעת הזאת, הנה אלה המה הגבורים עצמם אשר החליטו כבר כי כל הספרות העתיקה כבר בטלה מן העולם, ועמה גם התלמוד וכתבי הקדש, אחרי אשר נכתבו רק בעד זמן מחבריהם. אבל לא כן הוא, אם איש כתב איזה „ספור אהבה״ לפני חמשים או ששים שנה, אז, הוא ענין אחר, האהבה היא בת השמים ועומדת לעד, כל עוד אשר לא תמו שמות איוואן, סטעפאן ופאראשקא מן הארץ, ולהם ערך נצחי בלי כל ספק (בעדם) אפס, לנו כל בית ישראל ינון שם ריב״ל וספריו עד עולם.

מאפו, אברהם. מורה ומלמד כל ימיו, בראסיין, ווילנא

וקאוונא, חי חיי עוני וצער. בווילנא היה מורה פרטי בבית העשיר הבור יודעל אפאטאוו, ולבור עשיר, חייט לפנים — אין די לענות עזות בפיו, אבל נועז גם להרים יד ולהכות את המורה על הלחי, ואז עזב מאפו את ביתו וילך להשתקע בקאוונא, ועבודת המלמדות לא נתנה לו די לחם לשובע, ויהי גאלין לקחת נדבת אחיו יקותיאל, ומרוב עוני ולחץ חלה את חליו, וילך לדרוש ברופאים בקאניגסבערג וימת שם בשנת תרכ״ח. ספריו „אהבת ציון ואשמת שומרון״ היו ויהיו לברכה כל ימי הספרות העברית.

מאנדעלשטאם, לעאן, יליד זאגער בפלך קאוונא, על גבול קורלאנד. גדול בתורה כאחד הרבנים, כתב בעברית, רוסית, אשכנזית ואנגלית, ידע שפות מזרח ומערב, העתיק את כה״ק לשפת אשכנז, עם ביאור עברי ואשכנזי, העתיק את ס׳ יד החזקה להרמב״ם לשפת אשכנז, כתב ספר מלים עברית רוסית ורוסית עברית בשני חלקים, ספר דקדוק לשון רוסיא בהעתקה עברית, חנוך נערים ב״ח, מנין המצות להרמב״ם עם העתקה אשכנזית, ויעש לו שם עולם בשני ספריו „ביבלישע אונד תלמודישע שטודיום״ וידפים גם סדור תפלה נוסח הרמב״ם עם העתקה אשכנזית, והגדולה מכלם, היא העתקתו את כל כתבי הקודש לרוסית, העתקה נפלאה ויחידה במינה בין כל ההעתקות הנודעות לנו בכל שפות איירופא, מ״ש לא השגיח על כל ההעתקות הקודמות ויעשה באמת העתקה חדשה, לפי עומק סגולת הלשון ובקצור נמרץ מאין כמהו, ויגלה חדשות ונצורות לא ידעון כל מעתיקי התורה, ואף כי לא כתב כל ביאור, הנה חבר ס׳ מלים עברי גדול, מתורגם אשכנזית, רוסית ואנגלית ושם באר את כל מערכי לבו, הוא הראה לי את כל הספר „בקארעקטורען״ וגדלו היה כספר המלים של שטיינבערג, ואינני יודע הסבה מדוע לא נראה בעולם עד היום, ומי יודע אם לא הצליחה הלשכה השחורה להחרימו, כאשר החרימו את כל העתקת הנביאים והכתובים, באש... עד כי לא נשאר ממנה כל זכר. אחיו בנימין מאנדעלשטאם בסימפעראפאל חבר שני ספרים, „חזון״ הכולל חומר לקורות ישראל ברוסיא, „ופאריז״. ואהיו הבכור יחזקאל מאנדעלשטאם בפאלטאווא בספרו „באורים״ גלה חדשות בכתבי הקדש, וביחוד בתרגום המלות,

לא ידעון כל חכמי לב בישראל עד היום, ומי יתן והיה הספר הזה ביד כל יודעי עברית, ואז אולי היתה כל ספרת „המהלך החדש" למאכולת אש.

מאנדעלקערן, שלמה, דר'. אחרי עזבו את משמרתו בכהונת סגן „הרב מטעם" באדעססא, היה נודד ללחם בארצות איירופא ואמעריקא, אף כי כבר עשה לו שם בספריו הקודמים, ועוד יותר אחרי כן בחבורו הגדול הקאנקארדאנץ אשר בו מנה את כל החסרונות אשר מצא בהקודמים, והוא אמר לי, כי מצא שני אלפים פסוקים חסרים בכל התוצאות הקודמות, וגם פירשטט לא תקן את המעות, וגם הוא ככל אחיו הסופרים נשאר עני עד יומו האחרון.

מרגאלין (אמ"ת) כתב צחות, וידפים איזה ספרים, ויותר מהם נשארו בכ"י, כי לא מצאה ידו להדפיסם, וישב בפעטערספורג בבית בנו אשר נשא משרה במיניסטעריום לאוצר הממלכה, ולולא בנו לא יכל להיות אף יום אחד מעמל כפו.

מאני. איש צעיר לימים תלמיד האוניווערזיטאט בפעטערסבורג, משורר נעים בשירי ציון, היה תמיד רעב ללחם, ובעברי דרך מינסק, בקש אביו ממני להביאו בית קויפמאן, וכן עשיתי בבואי לעיר המלוכה, ועל פי בקשתי אצל למעני שלשים רו"כ לחודש במשך ימי למודו בעיר הבירה, אבל לא ארכו לו הימים, ומרוב עבודה חלה ויאנש, ומהמטה אשר עלה עליה לא ירד עוד לדאבון נפש כל יודעיו, אשר ידעוהו מלבד כשרונותיו, גם לבעל נפש עדינה, יהי זכרו ברוך.

מזאה, יעקב. יליד מאהליוו ממשפחת חפין, הכרתיהו ראשונה בבית דודו ה' חפין בקערטש (קרים) ובהיותו אז תלמיד הגימנאזיום ראינו בו כשרונות נעלים, אוהב ספרת ישראל וכותב צחות, ובגמרו חק למודו במאסקווא ויקבל תעודת עורך דין בשנת תרמ"ז, נשא בתולה עניה לו לאשה, כי כן הבטיח לה זמן רב טרם גמר חק למודו, ובהיותי בביתו בשנה ההיא ראיתי את עניו ודלותו, כי מאס למציא לחמו בבתי משפט, ועדת ישראל במאסקווא קבלה אותו לרב ומורה דרך, ובישרו וצדקתו, בעטו ובמדברותיו קנה לב כל הטובים בישראל ברוסיא, וגם קהלת אדעססא אמרה לתת לו משמרת רב ומנהל, כי גדול שמו בישראל.

מרגליות, יצחק. רב וסופר. כתב הרבה מאמרי מדע

בהמגיד, העתיק ספרי רפואה, ויהי הראשון בספרתנו אשר העתיק אגדות חז"ל לעברית צחה, בספרו „ספורי ישרון". ויהי עני בבאלטרימאניץ, ואת דלותו הביא עמו לווארשא, אשר שמה ראיתיו יום יום כמעט, ונוסף על עניו היה ידוע חולי. וימות טרם הגיע לימי זקנה, בנו הוא הדר' מאקס מרגליות בפילאדעלפיא.

מבש"ן (ברוינשטיין) יליד רומעניען. סופר הוגה דעות ודובר צחות, אחד משרידי דור העבר אשר נשאר נאמן בברית שפת ציון, כתב הרבה בהיותו בארץ מולדתו, וקודם המלחמה בא להשתקע בירושלם, עם בנו החרוץ ובעל כשרונות טובים, ויודע לשונות הרבה, ובעת המלחמה לוקח לצבא, וממשלת תוגרמה נתנה לו משמרת מבקר (צענזור) בעיר אלהים. ה' מבש"ן היה זמן קצר מורה „בבצלאל", ואף כי הוא איש שוקט ולבו לב מתנה, בכל זאת לא יכל לשאת את משמרתו, עקב הדעספאטיזם הממלא כל חללו ואוירו של הבית ההוא כבכל מוסדי הציונים החדשים, כירושלם כנויארק, כאדעססא או תל־אביב, ובהיות ה' מבש"ן סופר ואיש ישר, אין כל שאלה עוד אם הוא עני, ובכל זאת ידפיס גם עתה חוברות שונות בעיר קדשנו.

מאלאכאווסקי. סופר חרוץ ודובר צחות, פדגוג נודע לשם באמעריקא, בא מרוסיא זה שנים רבות, כתב הרבה, וביחוד ספרי חנוך, שפתו בעברית צחה ונמרצה, ועד היום עוד לא נסה לטבול את עטו ביון „הסגנון החדש", וכי אסף אוצרות כסף בארץ הזהב, אין להתפלא, אחרי אשר היה ראש המורים בת"ת במעלה העיר נויארק, מקום משכן לכל החייטים העשירים, אף כי אספוק מאד אם הגיע משכורתו למאה אלף שקל לשנה.

נייבויער, אדאלף, דר' ופראפעססאר. יליד אונגארן, פקיד המחלקה העברית באוצר ספרים הבאדליעאני (אקספורד), הדפיס ספרים יקרים בעברית, אנגלית, אשכנזית וצרפתית, העתיק כרבם מכתבי יד עתיקים, ויהי האחד בין המאושרים בימיו האחרונים, עד אשר אבד אור עינית.

נאטהאנזאן, בערנהארד. אף כי כתב בעצמו רק ספר מלים אחד, אבל עשה רב טוב לספרת ישראל בהעמיסו עליו את העמל להדפיס את כל ספרי הסופר הגדול ר' יצחק בער

לעווינזאהן (ריב״ל) ויתאמץ להפיצם בישראל, בנסעו לכל ערי רוסיא הגדולות ימים על שנה, ולולא הוא, כי עתה לא זכינו לראות בדפוס ספרים יקרים אשר שכבו למעצבה בכ״י בעלית קיר קטנת באדעססא באהל שארו של המחבר, ישראל יעקב לעווינזאן, יהי׳ שם המו״ל ברוך, אפס אם עשה המו״ל עושר רב מעמלו, הנה אני אני הוא עד נאמן, כי לא הגיע אף לקרסולי ראקפעללער.

סובאלסקי, יצחק. בא ללאנדאן, אחרי אשר חבר איזה ספרים ברוסיא, אשר שם עבד בבית מסחר ספרים עם אביו בווארשא, ויהי עורך מ״ע „היהודי״, ומפני חמת הצענזור־יא ברוסיא, שנה את שמו „הדגל״ על העלים אשר שלח לרוסיא. בכל ימי חייו בבירת בריטניא ראה עני, יען מאן להכנע לדבר חונף למנהלי עדת ישראל בלאנדאן, ועל כן מררו את חייו, פעמים בא לאמעריקא לאסוף חותמים, וימת בדמי ימיו בעוני ומכאובים, בשובו מא־מעריקא, וביום אחד לפני מותו, מת עליו בנו, בן עשרים, צעיר בעל כשרונות נפלאים, הוא בחטאו מת בעון דברי אמת אשר השמיע נגד הרועים הרעים, ויהי למוסר תוכחה לסופרים צעירים לבל יהינו לגשת אל פתח בית האמת כי בנפשם הוא, ולחרפת קהילת ישראל בלאנדאן נשארה אלמנתו עם צאצאיה הקטנים בלי כל משען להם, זאת נחלת סופר אשר מאס לטמא את עטו בשקר, או להטבע ברפש הזארגאן.

ה׳ סאבעל. היה ראש ישיבה בימי עלומיו בקאוונא, ובבואו לאדעססא היה למורה, וידפיס את ספרו „החוזה חזיונות בד׳ עולמות״. יצא לאמעריקא בערך שנת תרל״ד, בעיני ראיתי את עניו בעיר ההיא, בהיותו מורה וגם באמע־ריקא הפיץ דעת שפת עבר בין המון תלמידיו הרבים, כתב מאמרים רבים בכה״ע, וידפיס מחברת קטנה בשם „שיר זהב״ ויכתוב מאמרים גם באנגלית. ואחרי כן שם משכנו בשיקאגא.

ספיר, יעקב. מופלג בתורה וסופר חרוץ, תושב ירושלם, ויכתוב מאמרים רבים ונכבדים בחוברות „הלבנון״ אשר יצא לאור בראשיתו בירושלם ביד התנו ה׳ יהיאל בריל, ואחרי כן הלך במלאכות „ועד כל הכוללים״ לערי תימן ואוסטראל־יען, ועל דברת אזרחי ירושלם אשר שמעתי בהיותי בעיר

הקדושה בשנת תרל"ט—תר"ם, היתה לו עוד מטרה אחרת במסעו לתימן בשני ספריו אשר הדפיס על דבר מסעותיו, קנה לו שם עולם, וכל הקוראים עברית קראו את הספרים בחפץ לב, וגם מהברתו „אגרת תימן השנית" עוררה עליה דעת הקוראים. היה עני כל ימיו, ומכל מסעותיו נשאר לו רק ספר אחד „התגין" אשר מכר להקיסרית אייגעניא נאפאלעאן במחיר אלפים פראנק (400 שקל).

סמאלענסקין, פרץ. יליד ביכאוו פלך מאהליוו, ישב בשקלאוו בנערותו, היה משורר אצל אחד החזנים (כפי אשר תאר בספרו „התועה בדרכי החיים"), עזב את החזנות ויהי למורה במאהליוו בבחרותו, ואחרי כן הלך בלוית אחיו לאדעססא, ומשם לעסטרייך, ושם החל לתת את השחר בשנת תרכ"ט, ויהי עני כל ימיו, למרות עבודתו הכבדה בבתי דפוס שונים בתור מגיה, ויתר תקפו ומעשיו כתובים על ספרי דברי הימים בתקופת ההיא.

סלאנימסקי, חיים זעליג. בנעוריו היה מלמד באיזה ערים קטנות בפלך הוראדנא, ורק לערב ימיו נקרא להיות המשגיח בבית מדרש הרבנים בזיטאמיר. כתב ספרים הרבה בתכונה, וחשבון, ומו"ל הצפירה. מספריו למדו רבים, וביחוד רבנים אשר אהבו את החשבון וחכמת התכונה, חכמות הרחוקות מאפקורסות, ויהי מורה לרבים, ויעש לו שם גדול בישראל.

סאקאלאוו, נחום. היה לו לעוזר בהצפירה, אחרי הסופר שאול פנחס ראבינאוויץ אשר עבד עמו איזה שנים, ואחרי כן קנה את הצפירה ויהי לעורך ומו"ל, כתב ספרים הרבה, וממתנגד לציונית היה לציוני, אחרי אשר התקרב לדר' הערצל. ויהי לבעל תשובה, ועתה הוא אחד מראשי מנהלי הציונית החדשים.

עדעלמאן, צבי הירש. התגורר רוב ימיו בבתי אוצרות הספרים הגדולים באוקספרד ולאנדאן. ויוציא מהם פנינים יקרים, ולתפארת ספרתנו גלה המון כ"י יקרים אשר שכבו למעצבה מאות בשנים מגדולי חכמי ישראל הקדמונים, ומהם נתן לנו את ספריו, המדה גנוזה, מלוכת שאול, דרך טובים, לר"י אבן תבון, והרמב"ם, דברי חפץ, מגלת ספר ואגרת הפורים, עלים למבחן, כלי נחושת להראב"ע גנזי אקספרד, וידפיס שנית את הס' היקר כפתר ופרח לאשתורי פרחי, ויגדל

לעשות בסדור התפלה, „הגיון לב" בחקירת קדמוניות התפלות, ויהי האיש עני ושמח בחלקו כי הצליח להוסיף אבני חן בבנין ספרתנו.

עפשטיין, אברהם, האחד המאושר בין כל סופרי ישראל, בעיר מולדתו קאנסטאנטין ישן היה סוחר עשיר ובעל נחלאות, ואחרי כן נטש את כל מסחרו וילך לשבת בוויען, ויכתוב ספרים טובים ונכבדים אשר העשיר בהם את ספרתנו, הוא אסף המון כ"י עתיקים, ואינני יודע ביד מי נפלו אחרי מותו.

עדעלמאן, אייגעש (שר העדולמי), יליד קאוונא, מופלג בתורה וחרד לדבר ה', מאן לקבל משרת רבנות, ויהי לסוחר וסופר, במסחרו לא הצליח כבספריו, היה במאהליוו מזכיר הקהלה. בספרו „שושנים" סלל לו דרך חדשה, אף כי אספוק מאד אם היו היראים שבע רצון ממנו. בספרו „המסלות" התאמץ לעשות שלום בין המסורה והתלמוד, במקומות שיש בהם חלוקי דעות, ואחרי כן הדפיס ספר גדול, ביאור על מדרש רבה, גם אשתו כתבה עברית.

פאליטשינעצקי, מורה כתבי הקודש בבימד"ר לרבנים בזיטאמיר, וכאשר נסגר הבית בשנת תרל"ג, הלך לגור בבערדיטשוב, וידפיס את ספרו הנעלה „קרוא מקרא" על הגעאגראפיע בכה"ק, ויגלה חדשות יותר מכל הסופרים אשר קדמהו. ויהי מורה עני כל ימי חייו, אף כי לא היו לו בנים או בנות, כי עקר היה.

פרידבערג, מורה עני בהוראדנא, כתב צחות בעברית, ויהי מחליף מכתבים תמיד את הר"א מאפו. בסגנון שפתו הנעימה מצא חן בעיני כל הקוראים עברית, ויהי עוזר „להמליץ" בפעטערסבורג, ובסוף ימיו היה למבקר ספרי ישראל בווארשא, מי יתן וימצא גואל להדפיס את כל מכתבי מאפו. אשר שבעתי ענג בקריאתם עוד בשנת תרל"ו, ולוא באו לידי, כי עתה הדפסתים על חשבוני.

פרעהליך, בעל המדריך, לתולדות תורה שבע"פ. המחבר איש עני יליד ליטא, מורה פרטי בווארשא, ורבים החליטו, כי הספר הזה ראוי היה להכתב ביד הר"א גייגער, כי אמנם ספר יקר הוא בספרת ישראל, אבל המחבר האומלל היה איש נחבא אל הכלים, ורק מעטים ידעוהו, ואני פגשתיו בווארשא בשנת תרל"ז.

פלונגיאן, מרדכי. איש גדול בתורה, עד כי הגאון ר׳ יצחק אלחנן העיד עליו, כי עוד לא ראה מופלג בתורה כמהו אחרי אשר הגיה את אחד מספריו אשר נתן לדפוס, כתב צחות בעברית אשר לא רבים כמהו, חבר ספרים יקרים, ידע שמונה לשונות אל נכון, ויהי מורה בנעוריו, ואחרי כן מגיה בדפוס האחים ראם בווילנא, איש ישר ותם דרך, ועל סדור תפלה גדול אשר הדפיסו בני ראם עם שני פירושים גדולים, בשם „כוונות פשטיות וכוונות ישרות״, אשר כתבו כי הפירושים ההם יצאו מידי אחד הגאונים, מאנו להזכיר את האמת, כי ה׳ פלונגיאן היה המחבר האמתי, הסופר הזה לא בקש לו כבוד ותהלה, ויהי עניו מאד בכל הליכותיו, ומלבד אוהביו הקרובים לא רבים ידעו לערוך תכונת רוחו. בכל ימי חייו היה עני ושפל ברך, ולא הלך בגדולות.

פינעטא, זבולון, יליד ציטעוויאן, פלך קאוונא. למד בישיבות, ובבואו לווילנא מצאו בו כשרונות נפלאים לחכמת החשבון, וישלחוהו לפעטערסבורג אל האוניווערזיטאט, אף כי לא למד כל שפה ולא ידע את הגימנאזיום. הדר׳ זייבער־לינג הציג אותו לפני חכמי האקאדעמיא הקיסרית, וכלם השתוממו על „הגאון״ הליטוואק, צעיר בן שמונה עשרה, קצר הקומה וגבן, וקצר רואי, מבלי דעת כל שפה מלבד עברית, ואיש כזה יעיז לבוא ישר אל האוניווערזיטאט, ובפעטערס־בורג? עיר קדושה אשר החרימה כל בשר ודם פשוט מבוא בגבולה, איש אשר אין לו כל צדקה אף להחלות או למות בה, וכה ספרו לי, כי הפראָפעססארים הציעו לפניו שאלה או חידה גדולה מסובכה, למען נסותו, והוא לקח את העט בידו והתירה ברגעים אחדים, באמרו לדר׳ זייבערלינג, כי החכמים ישחקו עליו לנסותו בדבר קל כזה אשר ינסו בו נערים קטנים, והפראפעססארים לא האמינו למראה עיניהם מהירות שכלו החריף, ויקבלוהו נגד החק, ובזמן קצר למד איזה שפות, עד אשר חבר את ספרו בשפת צרפת, עם השטה החדשה אשר המציא בלאגאריטמען, ורעהו בן עירו החכם הנודע צבי הכהן ראבינאוויץ העתיקו לעברית בשם „לוחות המגבילים״ ולא ארכו הימים, והמיניסטער לאוצר הממלכה שם על שכמו משמרת משגיח ורואה השבון הבאנק של הממשלה, עד כי רבו אויביו אשר קנאו בגדולתו, ויעיד יותר מזה, יען על ידי שטתו החדשה

מצא כי מאתים איש הוסרו ממשמרת עבודתם, כי היו למותר, ובאחד מימי החורף בשנת תרל"ט, יצא מביתו החוצה מבלי מעיל עליון, ולא שב עוד. כאשר השמעתי אז במועדו בספרי „מסע באיירופא", וכלם חשדו כי אורבים שמו עליו וישליכוהו היאורה, וכן נכבה כוכב מאיר זה בימי עלומיו.

פרישמאַן, דוד. הכרתיו בשנת תרל"ז, בהיותו כבן שמונה עשרה, בעבדו בבית אורגים אשר לאביו בלאדז, והוא יליד ליטא. הצטיין בכל ספריו ומאמריו בשפה קלה, צחה ועשירה במלים, ועתה הוא אחד הסופרים המפורסמים אשר הראה לכל הפסחים והעורים, כי יתכן לכתוב עברית בלי חכמת אין קוצין, ומכל ספריו הננו רואים, כי למד את כתבי הקודש, חזון יקר מאד בין הסופרים הצעירים הכותבים עברית זארגאנית, מסוכה בטאטארית עתיקה. אם טוב גורל הסופר הזה מכל אחיו הסופרים אשר קדמוהו, אספוק מאד, ובכל אופן שיהיה, לא יאסוף הון כאחד הסופרים בין העמים. כי על כן הוא יהודי, וגם עליו תחול ברכת יעקב אבינו, „אחלקם ביעקב"...

פרומקין, ישראל דוב. עורך ומו"ל „החבצלת" בירושלם במשך יותר משלשים שנה. כתב, והעתיק ספרי הדר' לעה־מאן לעברית. ולו הכבוד, כי היה הראשון להפיץ דעת שפת עבר בין החרדים בעיר אלהים, וכמה פעמים נאלץ להלחם עם הקנאים ולעמוד על נפשו, וכמהו כמיכל פינס אשר על היראים נמנו, ועליהם תכבד המלחמה יותר מעל אנשים חפשים, אשר עליהם יניעו הקנאים ראש, ולא יגשו להחריד רבצם, בחשבם את אלה לשברי כלים שאין להם תקנה לעולם, ועל כן סבלו שני האנשים האלה יותר מהמשכילים החפשים. פרומקין היה עני כל ימיו, ויהי חרוץ במלאכתו, והוא היה האחד אשר בנה בתים מחוץ לעיר בעד אמללי תימן ביסוד האגודה „עזרת נדחים", ואחרי מותו נשארה אלמנתו בלי כל משען לחם. בנו עורך הדין ה' גד גם הוא לא היה שבע ענג ונחת תחת ממשלת תוגרמה, ורק עתה תחת ממשלת בריטניא נמנה לשופט בעיר הקדושה.

פין, שמואל יוסף. היה גם הוא אחד המאושרים, כי לא היה מורה ולא מצא לחם מהספרות, בהיותו בעל בית חרשת מעשה ללבון לבנים, ושותף בדפוס עברי, ויהי אחד ממנהלי

קהלת ווילנא, בלוית ה׳ מתתיהו שטראשון. לכל ספרי רש״י פין יש ערך גדול לתולדות היהודים בליטא בכלל, ועיר ווילנא בפרט.

פיליפאווסקי, צבי, יליד ליטא. התגורר ימים רבים באוקס־פארד ולאנדאן באוצרות הספרים הגדולים ההם. בראשונה החל להדפיס זורנאל שנתי בשם „האסיף״ ואחרי כן שם פניו להוציא פנינים יקרים מאוצרות הספרים ותהי ראשית מעשהו להדפיס את ס׳ העבור לר׳ אברהם ב״ר חייא בעדינבורג שנת תרי״א. ובשנה ההיא הדפיס גם ס׳ מבחר הפנינים עם באורו ותרגום אנגלי, בלוית מגילת אנטיוכוס, (לאנדאן תר״י, 32) אשר מצא בכ״י. ובשנת תרי״ד הדפיס ספר „מצרף לכסף״ לר״ע מן האדומים. ובשנה ההיא הדפיס בפעם הראשונה מכ״י את הספר המהלל „מחברת מנחם״ לראש המדקדקים והראשון למחברי שרשי לשון הקדש, לר׳ מנחם ב״ר יעקב בן סרוק. ובשנת תרט״ו הדפיס את הס׳ תשובות דונש בן לברט. בשנת תרי״ז הדפיס מכ״י נוסח אחר את ס׳ „היוחסין״ ויוסיף בו גם את אשר החסירו כל המדפיסים, את הפרק י״ח, אשר היה רק בדפוס הראשון, (קאנסטאנטינאפאל שכ״ו) אשר בו יסופר כל הענין אודות זיוף ספר הזהר. בשנת תרכ״ב הדפיס ספר תפלה עם העתקתו החדשה באנגלית. כל הספרים אשר הדפיס, היו והנם עוד היום ספיר נחמד בעטרת ספרתנו, לא לבד מצד תוכנם, אבל גם ביפים החיצוני, כי מאז נדפסו ספרי ישראל בדפוס עטיאש באמשטרדם באותיות על־זוויר היפים אשר בהם התפארו כל העמים, מאז לא נראה כל ספר יפה בכל ספרת ישראל, עד ה׳ פיליפאווסקי אשר הדפיס את כל ספריו בעדינבורג באותיות עלזוויר. ושם המחבר, המעתיק והמו״ל כירח יכון עולם בספרתנו.

פרידמאן, מאיר. איש שלום, מורה תורה ודרשן „בבית המדרש״ בוויען, הדפיס ספרים יקרים עתיקים עם באוריו, ויהי הבר נאמן לרא״ה וויס כל ימי חייו, וילמוד תורה מעוני עד יומו האחרון. היה אהוב לבריות וכל תלמידיו הוקירוהו, ויכבדוהו כאב להם.

פאללאק, גבריאל יצחק, באמשטרדם, כתב, העתיק, אסף ולקט והדפיס ספרים רבים, ומהם הכי נכבדים, ס׳ חותם תכנית (אמ״ד תרכ״ה) הליכות קדם, הפורט, שער טעמי ג׳

ספרי אמת, תולדות יעבץ ובן גרני, העתיק ספרי תפלה להאללאנדית, ועוד, ויתאמץ להפיץ דעת שפת עבר בהאללאנד, בכלל.

פירשט, יוליוס, דר׳. מחבר ספרים רבים גדולים ונכבדים, בספרו אוצר לשון הקדש, הוא הקאנקארדאנץ הגדול, עשה לו שם גדול, בהיותו הראשון אשר עמס עליו את העבודה למנות את ההסרונות בתוצאות הקודמות, וגם תרגם ובאר את המלות, עד כי היה עם זה גם לספר מלים, ומלבד שני ספרי מלים עברים הגדול והקטן הדפיס את ספרו „חרוזי פנינים״, ויהי הראשון לחבר רשימה כללית מכל ספרת ישראל בעברית ושפות אחרות בשם „ביבליאטהעקא יודאיקא״. הדפיס את כל התנ״ך עם תרגומו ובאורו, והוסיף עליו כל ציורי „דארע״ ועוד ספרים אשר הביאו לו כבוד וגדולה, רק לא כסף ולא זהב. בחבור רשימתו עזר לו בן יעקב בידיעתו הגדולה בספרות העברית, ואם כי אמת הוא, כי טעיות רבות יהשיכו זהרה, אבל גם דבר טוב נמצא בה את אשר לא היו ברשימות אהרות, כי הזכיר שנת הלדת כל מחבר, ועל פי רוב גם שנת מותו. גם מספר הדפים בכל ספר, את אשר לא עשה צעדנער. וכל איש אשר ימצא איזה ספר חסר, יוכל למצוא כרגע כמה עלים יחסרו בו, מלבד אשר ספרו כתוב אשכנזית, שפה מובנה לכל סופרי ישראל באיירופא, תחת רשימת רמש״ש ברומית, שפת אשר לא יבינוה, לא רק הרופאים, אבל מוזרה גם להמון העם ולסופריו, אשר לא זכו אף לראותה מפני יוקר מציאותה ומחירה הגדול.

צעדנער, יוסף. הדפיס ספרים שונים, ויצא לו שם עולם בישראל ובעמים על ידי רשימת ספרי ישראל בבריטיש מוזעאום, אשר בה רשם יותר מעשרת אלפים ספרים נדפסים הנמצאים באוצר ספרים גדול ההוא (עד שנת תרכ״ו) בדיוק נמרץ מאד אשר גם שטיינשניידער לא הצליח כמהו, ואין אוצר ספרים בתבל אשר לא יהיה לו הספר הזה לעינים. הוא כתב עברית צחה בטעם כתבי הקודש, כאשר הראה ביחוד בספרו „לקוטים מספרי דברי ימי ישראל״, עם תרגום אשכנז והערות (בלי שם עברי), ונודע רק בשם „אויסוואהל היסטא-רישער שטיקקע וכו׳ ״. ברלין 1840.

צעדערבוים (ארז). מו״ל המליץ ומחבר איזה ספרים,

יליד זאמוטשט בפולין, בעל בית חרשת למלאכת בגדים באדעססא. חרוץ במלאכתו, יסד את המליץ ומ״ע זארגאני „קיל מבשר״. הוא היה ראשית הטאת להפיץ קריאת ספרי זארגאן בדרום רוסיא, אשר רוב תושבי הפלכים ההם היו הסידים בורים, ובחשבו להיטיב, הרע לעם ד׳ בלי דעת, יען על ידי הזארגאן נפצה ההפקרות והניהיליזמוס בין ההמון אשר לא ידע להבדיל בין אכילת כזית בלי נטילת ידים ובשר הזיר, ורק כאשר הלך לגור בפעטערסבורג, הדל מהזארגאן ויהי למו״ל גם מכתב עתי רוסי. ואז קמו „מושיעים״ אחרים לתת בינה בלב ההמון בספרי זארגאן, בראותם כי יש לכסף מוצא מכים הבורים. וכן השחיתו טעם העם ומדותיו הטובות על ידי ספורי אהבים וזמה עד היום הזה, עד כי נועזו להשמיע, כי הזארגאן היא השפה הלאמית, ועתה יסדו גם בתי ספר ללמוד זארגאן וסאציאליזמוס, מין בית חרשת ליצירת בורים ומופקרים.

צוקערמאן, אברהם, היה מלמד עני בקאוונא, ויהי לסוכן „השחר״ בווארשא. כתב עברית צחה, וידפיס איזה ספרים. וביסוד בית מסחר לספרי השכלה עזר הרבה להפיץ דעת שפת עבר וחכמת ישראל ברוסיא, וימת בלא עת.

קאנטאר, יהודה ליב, הניך ביהמ״ד לרבנים בווילנא, למד בברלין חכמת הרפואה ושב לרוסיא, ולא יכל להשיג תעודת רופא, ויהי לעורך מ״ע „רוססקי יעווריי״, בהיות ה׳ בערמאן והסופר צבי הירש הכהן ראבינאוויץ המו״ל״ס, ואחרי כן החל לתת את „היום״, מכתב עתי יומי בעברית, ויהי הראשון אשר סלל את המסלה לבאים אחריו לבל יפחדו מפני ההוצאה הגדולה, בהיותו בטוח כי המון רב בבני ישראל מחכים למכתב עתי יומי בעברית, ויהי האיש סופר הרוין ואיש ישר אשר עשה מלאכתו באמונה, ואחרי כן היה לרב מטעם בעיר ליבוי, וימת טרם הגיע לימי זקנה.

קראכמאל, אברהם, בן להרנ״ק, כתב איזה ספרים הפשים בדת, ויותר מכלם, בספרו „הכתב והמכתב״, תחת אשר בספרו „דעת אלהים בארץ״ הציב לו יד ושם בספרתנו, ויהי עני מדוכא כל ימיו, וימת בפראנקפורט דמיין בשנת תרמ״ט, ואיש לא שם לב עליו במותו כמו בחייו, יען בדרכי אביו, האדם הגדול, לא הלך.

קירכהיים, רפאל, בפראנקפורט דמיין. סוחר, עובד חרוץ בספרות, עשה לו שם בספריו „כרמי ושמרון", שבע מסכתות קטנות, ובמאמרים נכבדים אשר כתב בהוציאו לאור את ס' הרקמה, תשובת דונש בן לברט, פי' רד"ק על התורה, ובס' עמודי כסף לר"י אבן כספי (תוצאות ווערבלונער) ומחברת „תוכחת מגולה" להגאון שי"ר נגד הרעפארמים, וס' טעם זקנים ודברי חכמים לר' אליעזר אשכנזי, ויהי האיש איש טוב וישר בעיני אלהים ואדם.

קאסאווסקי, חיים, בירושלם. איש נחבא אל הכלים, גדול בתורה ומדעים, הדפיס כבר איזה ספרים נכבדים, ובראשית המלחמה החל להדפיס ספר גדול, ענציקלאפעדיא תלמודית על השבון אחד מנכבדי ווארשא. אני ראיתיו ביד המחבר, ואשתומם על הסבלנות והמלאכה הכבדה והנכבדה אשר עמס על נפשו, ואין כל ספק, כי בצאת הספר לאור, ישמחו עליו כל אוהבי חכמת ישראל.

קרעמיע (משה כרמי), אבי השר אדאלף קרעמיא, ממשפחת סופרים באיטליה וצרפת. כתב ספר ענקי בשנים עשר כרכים בשם „הואיל משה באר" על הראב"ע עה"ת, על הצומות, התחינות הפיוטים ומנהגי ד' קהלות, ולפי הנשמע נדפס רק עשרים וחמשה עקז', ועל כן יקר מאד מציאותו, עד כי איננו שלם אף בבריטיש מוזעאום, ואחד שלם היה בידי מעזבון הפראפעסאר דוד קויפמאן ומכרתיו לאוצר ספרי הקיסר בפעטערסבורג. ספר יקר ערך מאד, נדפס תקפ"ט— צ"ה בעיר עיש **Aix** ולוא נדפס במספר גדול, כי אז עשה לו המחבר שם גדול בספרת ישראל.

רפפורט, שלמה יהודה, (שי"ר) יליד גאליציען. גאון בתלמוד וחוקר מעמיק בקדמוניות ישראל, ובסוף ימיו היה לרב בפראג, כתב מאמרי מחקר רבים, וספרים נכבדים אשר היו לעינים לחכמי ישראל, וערכם לא יאבד לעולם.

רובין, שלמה, דר', יליד גאליציען. בא לרוסיא ויהי למורה פרטי בבית הגבירים זוסמאן באוסטרהא פלך וואהלין, ואהרי כן בבית הגביר ר' יעקב פאליאקאוו בטאגאנראג, כתב ספרים הרבה, וכלם קראו את ספריו בחפץ לב, ובסוף ימיו שב לארצו, וכאשר מתו עליו כל בני ביתו, ויהי נעזב וגלמוד, הוסיף לחבר ספרים רבים עד יומו האחרון, וימת זקן ושבע ימים ורוגז.

רייכערסאן, משה, אחד המדקדקים הגדולים בישראל, כתב ספרי דקדוק ושירים, ויהי האיש חוקר מעמיק בסגולת שפת הנביאים. בווילנא עיר מולדתו היה מורה עני כל ימי חייו, ולעת זקנתו בא לנויארק, ויהי גם שם למורה בת"ת במחיר חמשה שקל לשבוע, כבן שבעים וחמש היה במותו, וכמו בחייו, כן גם במותו לא נמצא איש אשר הזכירהו לטוב לדאוג לבני ביתו אשר השאיר אחריו. איזה ספרים הדפים גם באמעריקא, וההפץ לדעתם, ימצאם בספרי „ספרת ישראל באמעריקא" מחלקה ב'. (נויארק — יפו, תר"ע — תרע"ג).

ראבינאוויץ, צבי הירש הכהן, יליד ציטעוויאן פלך קאוונא, ישב ראשונה עם אחיו בדינאבורג (עתה דווינסק), ואחרי כן הלך לגור בפעטערסבורג, וישב שם עד יום מותו, בספריו בחכמת הטבע, הפהיזיק, כעמיא ועלעקטריק אשר הדפים בעברית עם ציורים, היה הראשון בספרת ישראל, גדול היה כחו בחכמת החשבון, ויהי לעוזר במינסטעריום לאוצר הממשלה, וכל יודעיו הוקירוהו ויכבדוהו מאד בעד תכונת רוחו, וכגדלו במדעים, כן היה גדול בתורה, ויהי רע נאמן לפינעטא בן עיר מולדתו, בנו נמנה לפראפעסאר בפא-ריז, וימת בבחרותו.

ראבינאוויץ, שאול פנחס, (שפ"ר) למד תורה הרבה בוויל-נא, וילמד שפות אשכנז, פולין, צרפתית ורומית, ויהי למורה עני בווארשא, ואחרי כן עוזר להצפירה איזה שנים. כתב איזה ספרים בעברית צחה, במשך הימים היה לאחד ממנהלי הציונית בווארשא, ויעש לו שם עולם בהעתקתו ספר „דברי הימים לישראל" מאת ה' גראטץ לעברית, וימת באשכנז בערום וחוסר כל טרם הגיע לימי זקנה.

ראבינאוויץ, בעל „הפלס" „מגיד משרים" באחת הקהלות הקטנות בפאלטאווא, ראה איזה הוללות מצד הציונים החדשים, ויאמר לשפוך את מי הרחצה עם הילד, וידפים את ספרו „ציון במשפט" לא לבד נגד הציונים, אבל גם נגד הציונית בכלל, וימצא לו תומכים בין החרדים הקנאים, אשר לא ידעו או לא חפצו להבדיל בין ציונית טהורה לציונים טמאים. ויהי למכשול לציונית עד יום מותו, וחטאתו זאת לא תכפר לו עד עולם.

רומש, מורה בפאניוועז פלך קאוונא. כתב צחות בעברית,

כתב איזה ספרים, ושמו יצא לתהלה ביחוד, בצאת לאור ספרו „כור עני", אשר כלם קראוהו בחשק נמרץ מפני שפתו הצחה והנעימה.

ראזענבערג, א. ח. אחד מבני הדור הישן, היה „רב מטעם" בניקאלאיעוו פלך חערסאן, יליד פינסק. ובבואו באחרית ימיו לאמעריקא, החל להדפיס את ספרו הגדול „אוצר השמות" במ"ע „נר המערבי" בשנת תרנ"ה־ו. ועד עתה הדפיס ששת חלקים ממנו. הספר הזה יהיה לאבן חן בספרת ישראל, אם ימהר המחבר לכלות את הדפסתו.

רייפמאן, יעקב, תלמודי, סופר, חוקר קדמוניות ישראל. היה מורה, גם חנוני עני, מאן לקבל משרת רבנות אשר בידו היה להשיגה, ויכתוב מאמרים וספרים הרבה בשפה צחה וברורה, ויעשיר את הספרות החדשה במחקריו, ובכלל, היה היורש הספרותי אחרי שי"ר ושד"ל, ויהי תמים עם אלהיו ועמו, זצ"ל.

ראבינאוויץ, רפאל נטע. גדול בתורה כאחד הגאונים, עמס עבודה גדולה וקשה על נפשו בחבורו הגדול „דקדוקי סופרים" להשוות את כל הש"ס־ין הראשונים אשר נדפסו בלי צענזוריא מכתבי יד עתיקים, נגד הש"סין החדשים, והדפים בעצמו ט"ו כרכים, וכרך אחד נדפס אחרי מותו בפשעמישל. המלאכה הגדולה הזאת עומדת במעלה אחת עם ס' פחד יצחק, ואולי עוד גדולה ממנה. ראבינאוויץ הדפים גם ספרי חכמים אחרים, ולהביבליאגראפיא העברית הוסיף אבן חן יקרה בספרו „מאמר על הדפסת התלמוד" הנדפס ראשונה בס' דקדוקי סופרים על סדר זרעים, ואחרי כן בהוספות ותקונים בספר מיוחד. כל ימיו ישב על התורה והעבודה, ואף כי היה קנאי אדוק, בכל זאת למד גם חכמת העמים, ובבואו לקיצו בשנת תרמ"ח, מת פתאם בדמי ימיו.

שטיינשניידער, משה מורה עני, מחזיק בית ספר לבנות בברלין, ופקיד בית אוצר הספרים להממשלה במחלקה העברית. עשה לו שם גדול בכל העולם ברשימתו הגדולה מאוצר באדלעאן (אקספארד), וברשימותיו האחרות אשר כתב ברומית ואשכנזית, וגם בעברית (אוצרות חיים, המבורג תר"ח), ויהי עורך מכתב עתי ביבליאגראפי בשם „המזכיר", וגם ספרים קטנים רבים הדפים בעברית. הוא היה האחד ואין שני לו אשר

עבד בשדה הספרות בהריצות נפלאה מאין כמהו בימי חייו הארוכים, וימת בשיבה טובה זקן ושבע ימים, ועד יום מותו לא הניח את העט מידו.

שור, יהושע העשיל (יה"ש) עורך ומו"ל „החלוץ" בלוית מרעהו ה' דובש, מבקר חפשי, למד תורה הרבה, ויתגדר בתורתו, יען היה גם עשיר ויחשוב כי לו המשפט גם לענות עזות אף לגדולי הקדמונים ויהי אויב לרבים, עד כי גם אוהביו עזבוהו, ובכל זאת יש ערך גדול אף למאמרים רבים אשר כתב הוא עצמו, מלבד הכמים רבים אחרים אשר השתתפו עמו, בצואתו הנהיל את כל ספריו בעד אוצר הספרים בבימד"ר לרבנים בוויען.

שולמאן, קלמן, יליד ביהאוו פלך מאהליוו, בבואו לווילנא היה מורה בנעוריו, אבל מאס במלמדות, בראותו כי לא יצלח למלאכה הזאת, ובצאת לאור ספרו „שפה ברורה" בשנת תר"ה וימצא חן בעיני הקוראים, הוסיף לחבר ספרים שונים בעברית צחה, אף כי לפעמים השתמש במליצות כתבי הקודש בלי כל צורך רק „לתפארת הלשון". היו אמנם גם אז משכילים אשר התלוננו עליו בעד מליצותיו, תחת אשר הסכינו בשפת מרדכי אהרן גינצבורג אשר כתב עברית בטעם שפה איירופית, ובכל זאת קראו את כל ספרי שולמאן בחשק נמרץ, יען מצאו ענין בתוכנם העם אהב מאד לקרוא את ספריו אודות ארץ הקדושה, „הליכות קדם, אריאל, הראל", ובעודם בכפם בלעו את ספריו „קדמוניות היהודים", „הריסות ביתר", ועוד כאלה. שולמאן היה איש מתון ונוח לבריות, אף כי „בטלן" בכל הליכותיו, כל ימיו חי בעוני ומחסור עד נשימתו האחרונה.

שולמאן, אליעזר. היה מאושר, כי היה אחד מפקידי העשיר הגדול ה' בראדסקי בקיעוו, חותנו ה' קאראצונסקי, איש משכיל ומאסף אוצר ספרים גדול, אשר נשאר לנחלה בידו, והוא הוסיף עליו עוד יותר, עד כי היה לאוצר ספרים היותר גדול ביד איש פרטי ברוסיא. בחבוריו האחרונים אשר נדפסו בהשהר (להולדות היינע ובערנע) עשה לו שם בתור סופר איי־רופי. שולמאן לא היה יליד רוסיא.

שטיינבערג, ווילנא, התנו של אד"ם הכהן. מליץ נפלא, אחד מבהירי תלמידי בית מדרש לרבנים, מבקר ספרי ישראל.

בימיו האחרונים עשה לו שם גדול בספר המלים רוסית עברית ועברית רוסית. הודות להמדקדק הגדול ה' ארי' ליב גאָרדאָן אשר הגיה ותקן אותו באופן נעלה.

שטערן, מענדיל. כתב, והעתיק ספרים לאשכנזית, בספרי שירים אשר חבר — כמו כתר תורה, תפארת התשבי, רחל, ירושלימה, ועוד אשר העתיק ממסעות דר' פראנקעל, לא הצליח. שפתו היתה שפה גאליצית עתיקה. אבל עשה לו שם בהעתקותיו לשפת אשכנז, את הס' חובת הלבבות, מורה נבוכים חלק שני, וספרי תפלות. הוא היה גם עורך ומו"ל חוברות „כוכבי יצחק". יותר ממנו הצליח ה' זלמן כ"ט שטערן, כי הדפיס ספרים טובים אשר חברו חכמים אחרים, כמו „מחברת הערוך" צורת העולם, יסוד מורא להראב"ע, אור ה', תולדות הרב המאירי, ועוד.

שערשעווסקי, אידל, בעל ספר „כור לזהב" על אגדות חז"ל. בחר לו דרך חדשה בבאוריו, ויפק רצון מרוב הקוראים, והוא נתן תואנה לה' שאצקעס בעל „המפתח" להרחיק את כל הנסים והנפלאות אשר ספרו בעלי האגדה, והצעירים החפשים היו שבעי רצון, עד כי חשבו כי אמעריקא חדשה גלה ה' שאצקעס, ורוב ההמון הן לא ידע כי הרמב"ם ור"א בנו כבר הוכיחו, כי אין הדברים כפשוטן. ויותר מזה עשה ר' שם טוב שפרוט (קרי Shafrut), בספרו „פרדס רמונים" (סביוניטה שי"ד) אשר באר את ההגדות אודות אליהו הנביא, כי היה בימי חז"ל איש בשם זה, וכותלי ביהמ"ד אצל ספורי „תנור של עכנאי" היו בעלי הישיבה אשר למדו בבית המדרש ההוא, ועוד כאלה, אשר לקח לו שאצקעס ליסוד בנינו, ועל פי זה באר ענינים רבים, אף כי לא בכלם הצליח.

שור, וואלף, יליד זאמוט. נסע להודו ויכתוב על ספר. נסע עם ה' וויסאצקי לאה"ק, ונשאר באדעססא, וילך לוויען ולפאריז, ועל פי בקשתי נתן לו הרב צדוק כהן בית ונחלה להתישב בארץ הקדושה, אבל הוא התנגד אז להישוב החדש, ורק בבואו לאמעריקא בשנת תרמ"ח, ויהי לעורך „הפסגה", אז נהפך לציוני נלהב בכל לב ונפש, וכן לחם מלחמת ציון עד יומו האחרון. איש תם וישר היה בכל הליכותיו, וכן היתה גם עבודתו לציון בלב תמים, בידים טהורות, אשר אין אחד

מכל מנהלי הציונית באמעריקא יוכל להתפאר בכמו אלה. עני היה האיש כל ימי חייו, ובמותו בבית החולים בשיקאגא לא ידע איש, כאשר לא ידעוהו בחייו לתמכו לבל יגוע ברעב, בהיותו הולה ימים רבים. וכל זה, רק יען כי לא זכה להמנות בין גדולי „צאינה וראינה" ולא בא בסוד „המהלך החדש".

שולבוים. כתב והדפיס ספרים שונים ממחברים אחרים, ובימים האחרונים עשה טוב בעמו בהדפיסו את „אוצר השרשים הכללי" לבן זאב, ויוסף עליו כפלים, והספר הוא עתה ספיר יקר בספרתנו.

שפירא, קאנסטאנטין. סופר ומבקר חרוץ ומשורר באמת, המיר דתו באונס (מישום מעשה שהיה...) ויהי עצוב רוח כל ימי חייו על אשר נאלץ לעזוב את עמו, ובכל לב ונפש תמך את תלמידי האוניווערזיטעט בפעטערסבורג, ולוא היה חי עתה, היה בלי ספק מהראשונים ללכת ציונה ולשוב לעמו.

שפירא, ט"ק. סופר כותב צחות, הדפיס איזה ספרים, ויבוא לאמעריקא זה לפני ארבעים שנה, וישב לרוסיא, ובנו הוא דר' ישראל שפירא פקיד המחלקה העברית באוצר ספרי הממשלה בוואשינגטאן.

שיפער, פייבל. כתב איזה ספרים בעברית צחה, ויעש לו שם בספרו „המהלכים" עם אלהים ואנשים, אשר בו למד „דרך ארץ" לבני הנעורים. הספר נמכר מהרה, עד כי היה ליקר המציאות, ועל כן לא יפלא כי לא קראוהו בני הנעורים החדשים.....

הנה כי כן, אף כי לא הזכרתי בזה את כל הסופרים אשר ידעתי פנים אל פנים, ומה גם הסופרים אשר קדמוני, אשר היו בוני הספרות הראשונים, כמו בן זאב, קראכמאל רנ"ק), וויזל, היידענהיים, כרמולי, פירשטענטהאל, שמשון בלאך, זאמושין, סטנוב, לעפין, שיינהאק, פינסקער, ועוד רבים כאלה, אהרי אשר ראש מטרתי הוא רק להראות לצעירי המתחכמים מה פעל דור ההשכלה אשר בשחוק השטן על שפתם ילעגו לו, למען ינסו להראות לנו מה פעלו המשכילים החדשים „בדור ההשכלה" החדש, כי מלבד איזה מאות ספורים קטנים כתובים הצים כמו עברית והצים בשפת צוען, הנה גם תוכנם לא לישראל הוא. כרבם העתקות מספרי שמד וזמה אשר מצאו באשפות זרות, או שירי כסילים על עלמות בחרוזי הרטומים, וזה הוא כל ספרתם החדשה. ואם נדפסו גם איזה

ספרים טובים בימים האחרונים, הן לא מיד סופרים חדשים באו לנו, רק מהשרידים המעטים אשר נשארו לנו מדור העבר, ולא עליהם תחול חרפת בעלי המהלך החדש.

דור ההשכלה ברא לו לא לבד המון קוראי הספרות, אבל גם קונים ומאספי ספרים אשר לא נודעו לנו עד העת ההיא, אספות ספרים גדולים אספו ברוסיא. הבאראן גינצבורג, פרידלאנד והוואלסאן, ארקאדיע קויפמאן בפעטערסבורג. שטראשון וסוויאדאסט וראזענסאן בווילנא. ה' באמפי והשו"ב ראבינאוויץ במינסק. העורך דין ה' סלאנימסקי במאסקווא. הר"מ גראד בסמאלענסק. ה' קאראצונסקי ואלעזר שולמאן התנו בקיעוו. עטינגער במאהליוו, דר' חאזאנאוויץ בביאליסטאק (בעד אוצרו „בית נאמן" בירושלם) דוד כהנא, ואגודת „טרוד" באדעססא. איגנאץ בערנשטיין, מאטיאס בערסאן ואוצר ספרים הגדול על יד בית הכנסת ברחוב טלא־מאצקי, כלם בווארשא. אברהם עפשטיין בקאנסטאנטין ישן ואחרי כן בוויען, כהן צדק והמטיף ה' זונדל מכבי בלאנדאן, אוצר הקהלה בברלין, מערצבאכער במינכען, שענבלום, ובאכער, שזה"ה, יה"ש בגאליציען, ושני אוצרות ספרים בקהלת וויען, אוצר ספרים יקרים של הבאראן ראזענטהאל (רשימת יודע ספר) ואוצר קהלת הספרדים באמשטרדם, ואוצר נחמד באספת הבאראן ראטהשילד בפראנקפורט. מלבד אוצר ספרים עברי גדול ונכבד מאד קנין ממשלת העיר ההיא. אספת הגאון ר' חזקיה מדיני בקאראסובאזאר (עתה בירושלם) אספת פראפ. דוד קויפמאן, ואוצר ספרים גדול מאד בבית מדרש לרבנים בבודאפעסט, אספות אלמנצי, מורטארא, רמש"ש, ואוצרות הספרים בטריעסט, פדובה, מנטובה, פי־רארא, ליוורנו, ולעהרן באמשטרדם, ועוד רבים כאלה. ואים המה המאספים מבעלי „העברי החדש?" כן לא הזכרתי בזה אוצרות הספרים אשר נוסדו ונאספו על ידי באמעריקא, אשר לא היה כל זכר להם עד בואי, ועתה נמצאים בארצנו תשעה אוצרות ספרים גדולים, מלבד אספות קטנות בידי יחידים, אשר נלאיתי למנותם, כי רבים המה באיירופא וארץ הקדם, תחת אשר „להעברי החדש" אין חפץ בהבלים כאלה, וכמו שאין חפץ לקדוש החסידים לדעת וללמוד תורה, אחרי אשר הוא עצמו תורה הוא. להם אין חפץ בספרות העתיקה אשר ילעגו עליה, ולוא גם חפצו, הלא אין להם מה לאסוף, והאוצר

הגדול אשר יבטיח להם ה׳ סטיבל, הן לא לישראל הוא, ומכל ההעתקות אשר הבטיח (רשומות „במקלט״) לא מצאתי, כי הבטיח להעתיק ספרי גייגער, צונץ, גראטץ, פראנקל, יואל, לעהמאן, כהן, דערענבורג, יעללינעק, סאלוואדאר, ווייל, צדוק כהן, בערסאן (הדפוסים העברים), פיליפסאן, מאנדעלשטאם (ביבלישע אונד תלמודישע שטודיומ׳ס) קייזערלינג, באכער כרמולי, שטיינשניידער, האמבורגער, היינע, בערנע, ועוד רבים כאלה בכל שפות איירופא, ותחת אלה הלוך ילך בראש מחנהו לדרוש אל המתים בקברי עכו״ם, להחיות עצמות יבשות, ולתת לנו נדבה לספרת ישראל, אשר כל איש יהודה נאמן בברית עמו לא יביא את ספריו הביתה. ספרי טאלס־טאי ישלח נא בטובו להבאלשעוויקים למען יהיו לשומרי דת, וספרי זאלא לנביאו הנאמן, נעים זמירות שומרי נשף, ואם האדון „הפריץ״ הנדיב לא יבין יותר מזה, טוב יעשה לנו כל בית ישראל אם יצפון את חכמתו וכספו בארון סגור במאסק־ווא, מנחה לבאלשעוויקים, כי לנו אין חפץ בהם, ובעד חיל צבא סופריו אשר ברא לו, יבקש מלאכות ופרנסות אחרות, וטוב להם ולנו. ספרת ישראל תכיל רק הספרים אשר נכתבו בידי יהודים ובעד יהודים, ובחשבון זה גם הספרים אשר נכתבו בשפות אחרות מלבב עברית, אבל לא ספרי זרים אשר דבר אין להם עם ישראל אף אם נכתבו עברית, ומה גם אם זרים המה גם לרוח ישראל. יוצאים מכלל זה המה ספרי חכמה ומדע, שהמה קנין כל העולם, וגם לנו, כלכל העמים הצדקה והצורך להביאם בספרתנו, הנה כי כן, האיש אשר יאמר למנות את החסרון בספרתנו בהביאו לנו נדבה אשר לקט מאשפתות העמים, לאיש כזה אשר לא יבין מחסורנו, ויאמר להלעיטנו בנדבותיו נגד רוח עמנו, לאיש כזה אשר לפי הנראה לא התיעץ עם חכמי ישראל וישען על בינתו הדלה, או שמע לעצת נערים, וייסד לו בית חרשת מעשה ל ע ש ו ת ספרים, ו כ פ א ב ר י ק נ ט רגיל לא יחוש לדעת תכונת הפועלים, יהיו טפשים או חכמים, פסחים או מצורעים אם רק יעשו את מלאכתו. על איש כזה לדעת כי סחורתו אשר יאמר למכור לנו בכסף מלא, באמור אלינו „שרי כיסך ואפתח את שקי״, עליו לדעת, כי תקותו לא תבוא, ולא לבד כסף, אבל גם כבוד לא ינחל. שקילא טיבותך.....

אל הרבנים, הסופרים והמחברים באמעריקא!

זה לי יותר משלשים שנה החלותי לאסוף את כל הספרים בעברית אשר נדפסו באמעריקא למן היום הראשון ליסוד דפוס עברי בקאמברידש בשנת תצ"ה, יען ברשימות כל ספרי ישראל בתבל נפקד מקום אמעריקא, ואני אמרתי למנות את החסרון, ובשנות תר"ע—ג הדפסתי ספר בשם „ספרת ישראל באמעריקא" בנויארק־יפו, ועתה אספתי עוד הפעם את כל הספרים משנת תרע"ג עד הנה, למען הדפים חלק שני לספרי הנזכר, ורשימתי נכונה בידי לדפוס, ולולא ידעתי כי נדפסו ספרים במערב הארץ אשר לא יכלתי להשיגם בנויארק, כי עתה יכלתי להדפיסה כרגע. כתבתי לאיזה רבנים ואבקשם לשלוח לי את ספריהם, ואשלח להם מחירם בכסף או בספרים אחרים ולא ענו. ולפי הנראה צרה עינם פן תשורם עין איש זר ויקרם אסון, עין הרע או בקרת, שתי מחלות מסוכנות לספרים ידועים, כי על כן על המחברים לדעת כי לא בכל יום ולא בכל שנה תעשינה רשימות כאלה, ולא כל ביבליאגראף יעמים עליו את העבודה לקרוא את כל הספרים אשר ירשום, כאשר עשיתי אני. ובהם יהיה האשם אם בספרת ישראל יפקד שמם וזכר ספריהם. ולהחפצים לשלוח לי את ספריהם, הנה כתבתי למטה.

כל החפץ להשיג את ספרי „פחדו בציון חטאים" במחיר 60 סענט, וספרי „ציון בעד מי" במחיר 90 סענט, „ומחאת סופרים" 10 סענט. ישלחו תוי פאסט ויקבלו את הספרים כרגע.

בירח ניסן שנה זאת (תר"ף) אגמור הדפסת ספרי „זכרונות בת עמי" בשני חלקים. וימצא לכל דורשיו במחיר $1.50. וכן אקוה כי בעוד מעט אגמור בדפוס את ספרי „הסנהדרין בציון", והנני נכון לשלחהו חפשי חנם לכל הרבנים ותופשי התורה בכל העולם, וכל דורשיו ישיגוהו בלי עמל.

כתבתי:

E. DEINARD

ARLINGTON, N. J.